כששלח עגל שלם עם שלשה קנקני יין, 'שלח לי' קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות וכו'', ורק מכיון שהתשורה לא היתה יקרה בעיניו אמר לו בתחילה שהוא בגדר 'מתנות לאביונים'. כפירוש זה, מצינו גם בפי' פני משה להירושלמי ("קיימת בנו ומתנות לאביונים — דזה דבר מועט, והוא הנשיא"), וכן במראה הפנים על הירושלמי, ועוד[טו].

יתירה מזו: בשאילתות (פרשת ויקהל שאילתא סז) מצינו גירסא דומה מאוד לנוסחא האמורה, בשינויים קלים. נוסחא זו[טז] גורסת אף היא שני משלוחים, אלא שהראשון, הקטן בכמותו ("אטמא דעגלא תילתא וגרבא דחמרא"), מתואר כמשלוח מנות, והשני, הגדול יותר ("עגלא תילתא ותלתא גרבי דחמרא"), מכונה בשם מתנות לאביונים, כיון שהי' בהוספה על שלפניו (ראה בפי' העמק שאלה שם. הגהות מהר"ץ חיות לסוגיין). לאור נוסחת השאילתות יוצא, שגם אם נקבל שהיו שני משלוחים נפרדים, בתור משל"מ ובתור מתנות לאביונים, נכלל המשקה בקטגוריית המנות, ואין טעם שלא להחשיבו כמנה, ואכן נתקבל אצל ר' אושעיא בתור משלוח מנות.

"סתירה" ממשמעות רבינו חננאל

ה. אולם, הדברים עדיין אינם ברורים כל צרכם, כי מתוך עיון בפירוש רבינו חננאל לסוגיית הש"ס (שהופיע בדפוס רק בש"ס וילנא תר"מ ואילך) עולה, שלדעתו סוברת הגמ' שהמשקה אינו נחשב למנה. מדבריו מוכח, שגרס בגמ' בגירסא הנזכרת שהיו שני משלוחים, והראשון נתקבל רק כמתנות לאביונים, כיון שמשקה אינו ראוי למשלוח מנות. ואלו דבריו: "ר' יהודה נשיאה שלח לי' לר' אושעיא ירך של עגל שלישי לבטן וקנקן יין. שלח לי' קיימת בנו רבינו מתנות לאביונים. כלומר, נתינת אביונים נתת לי **מנה אחת והיא הירך**. חזר שלח לו עגל וג' קנקני יין וכו'".

ואכן, כמה מהאחרונים כתבו שראוי לחוש לפרשנותו של רבינו חננאל, ולא לשלוח מיני משקאות בתור משלוח מנות (שו"ת אפרקסתא דעניא סכ"ה. שו"ת בית אב סק"ג אות ב'. ארחות חיים ספינקא סתרצ"ה סקי"ב. מקראי קודש פורים ע' קמח ואילך. ובילקוט יוסף ח"ה ע' שכה כתב: "**וטוב** להדר ולשלוח ב' מיני אוכלין").

אולם, לאחר העיון נראה, שאין בכך

הראויים לאכילה מיד. (אמנם בא"ר סתרצ"ה סק"ט כתב שצ"ל דאטמא מבושל הי'). וגם לפי' זה, מוכח שהמשקה למנה תיחשב.

טו) גם החיי אדם (כלל קנה סל"א) פירש כן מדנפשי' בירושלמי הנזכר, והסיק מכך להלכה "שאם שלח דבר פחות לעשיר אינו יוצא בזה ידי משלוח מנות". ואכן, המשנה ברורה (בבה"ל סתרצ"ה ד"ה חייב לשלוח) מביא לדברי החיי אדם, ומסיים: אכן שאר פוסקים לא הזכירו דבר זה, ונכון להזהר בזה לכתחילה. וראה לעיל הערה ה בארוכה.

טז) וראה שפרבר, מנהגי ישראל ח"ו ע' רלט ע"ד הנוסחאות השונות בשאילתות. אולם, הנוסחא שבפנים היא זו שמצוי' בדפוסים שלפנינו, והיא זו שנבחרה מבין כולם במהדורת מירסקי המצויינת אצל שפרבר שם. אלא, שיש מן החוקרים שאומרים שהשאילתות לפורים מפוקפקות — ראה שפרבר שם. ואין בפקפוקים אלה התלויים בהשערות משום לדחות המקובל בקרב המפרשים (פי' הנצי"ב. ועוד). ובר מן דין, גם אם נאמר שאי"ז מבעל השאילתות, קרוב לודאי שה"ז מבר-סמכא בדורו או קרוב לדורו, וק"ל.

משום דחי' להאמור לעיל, ושברירא לן מילתא שפירושו של רבינו חננאל עולה בקנה אחד עם דעת גדולי הפוסקים ורובם ככולם של האחרונים, לאפשר קיום מצות משלוח מנות ע"י משקה, דבר שנתאשר גם ע"פ גירסת השאילתות וע"י פירושו של הריטב"א.

ובהקדמה, שבאם נניח שלדעת רבינו חננאל לא נחשב המשקה כמנה — דבר חידוש מצד עצמו, שהרי כללא כיילו לן רז"ל (יומא עו, א. וש"נ) ששתי' בכלל אכילה[יז] — נצטרך להרחיק לכת ולחדש עוד, שגם בפעם השני כששלח ר' יהודה הנשיא "כולי' עגלא תילתא ותלתא גרבי דחמרא" לא קיים משלוח מנות, ולא נתקיימה מצוה זו כי אם ע"י צירוף העגל השלם שבמשלוח השני לירך העגל שניתן בראשון.

ולפי ביאור זה מתברר, שמפרשנותו של רבינו חננאל עולים כו"כ חידושים נוספים: שמשלוח מנות א"צ שיהי' בבת אחת, ואף בזה אחר זה כשר, דבר שנסתפקו בו האחרונים, ולכמה דעות לא יצא בזה יד"ח (ראה בהנסמן בנט"ג סכ"ז סק"ג וסק"ד. פסקי תשובות סתרצ"ה אות יג). כמו כן עולה מדבריו, שבשתי מנות ממין אחד — ועכ"פ שתי חתיכות מאיברים שונים — יוצאים יד"ח משלוח מנות, דבר שהוא בניגוד לדעת כו"כ מהאחרונים (ראה נט"ג סכ"ה סקי"ג וסקי"ד. פסקי תשובות שם אות יב)[יח]. ועוד יוצא מדבריו חידוש נוסף, שאפשר לקיים מצות משלוח מנות ומתנות לאביונים ע"י אותו משלוח, אף שאין עושין מצוות חבילות חבילות, שהרי הירך נחשב גם כמתנות לאביונים וגם כמשלוח מנות[יט], וגם בזה כתבו האחרונים שלא כדבריו (ראה נט"ג סל"ז סק"ד וסק"ה. פסקי תשובות סתרצ"ה אות יט. ותלוי בגירסאות שהובאו בהערה 8 כאן).

ואכן, אותם אחרונים הנזכרים שכתבו לחוש לחומרא ולא לשלוח משקה על יסוד הבנה זו בפי' רבינו חננאל, הוכרחו לנטות לקולא בחלק משאלות הנזכרות[כ].

אמנם, מסתבר מאוד לומר, שאילו ס"ל לרבינו חננאל לכל הנך חידושים דלעיל (שהמשקה אינו נחשב למנה,

---

יז) בהגהות פעולת שכיר (דלעיל הערה יא) כותב להוכיח מביצה (יד, ב — במשנה) שפירוש מלת "מנות" הוא אוכל ולא משקה. ועפ"ז, אף ששתי' בכלל אכילה, אבל לאו דוקא שהוא בכלל מנות. וכדבריו, כ"מ בפר"ח (דלעיל בפנים ס"ב) "דקרא כתיב ומשלוח מנות, דמשמע דמידי דאכילה אבל דשתי' לא" (אלא שהפר"ח ס"ל לדינא דיוצאין במשקה, עיי"ש). אמנם, בנטעי גבריאל סכ"ה סקט"ו דחה דבריו, דלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד, ועיי"ש עוד. ולהעיר גם מלשון הלבוש (דלעיל בפנים ס"ב) "שאין לשון מנות אלא מאכל ומשתה". וזכר לדבר, שבתרגום לש"ב (ו, יט) מפרש "ואשישה אחד" — "ומנתא חדא", והרי לשמואל (פסחים לו, ב) "אשישה — גרבא דחמרא", וכ"ה דעת פשטני המקרא (ש"ב שם), וכדלקמן בפנים (סוס"ו).

יח) ע"ד משמעות הרמב"ם בענין זה — ראה לקמן הערה כב.

יט) לכאו' הי' אפ"ל שהקנקן יין נחשב כמתנות לאביונים, ולא אמרו כ"א שאינו בכלל "ומשלוח מנות" (ראה לעיל הערה יז), אבל "מתנה" שפיר הויא ומאי שנא ממעות. אמנם בפיר"ח כתב להדיא שה"מנה אחת (ו)היא הירך".

כ) ראה בדברי האחרונים שצויינו לעיל בפנים. ובמקראי קודש הנ"ל קבע שלמדים "תלת הלכתא בפירוש ר"ח", וכבפנים.

ושמשלוח מנות א"צ שיהא בבת אחת, ושאפשר לצאת ע"י ב' מנות ממין אחד, ושאפשר לקיים משלוח מנות ומתנות לאביונים ע"י משלוח אחד) הי' מפרש כן בהדיא, ולא הי' "מבליע" חידושים שכאלו ברהיטת פירושו לסוגיית הגמ'.

זאת ועוד, באם נקבל פרשנות זו, שהמשקה אינו נחשב למנה, ושמהאי טעמא שלח לו ר' אושעיא "קיימת בנו ומתנות לאביונים" לומר לו שהיין ששלח ("גרבא דחמרא") לא נתקבל אצלו בתור משלוח מנות — א"כ, מדוע ראה ר' יהודה הנשיא לצרף שוב במשלוח השני "**תלתא** גרבא דחמרא"[כא]. ובעל כרחך לומר, שר' יהודה הנשיא הבין בשיטת ר' אושעיא שאין כל פגם במשקה, ואכן נכלל הוא בגדר מנה.

יתר על כן, חידוש מפתיע שכזה שהמשקה אינו נחשב למנה, לא מצינו בשום מקום בראשונים[כב]. ומכל הראשונים

כא) בקובץ פלפולים תפארת במקדשו (תות"ל 770, תשנ"ז) ע' 255 מפרש בפי' ר"ח, שהמשקה אינו בכלל מנה, כנ"ל. ובישוב הקושיא שבפנים כותב, דכיון שאין אכילה בלא שתי' לכן שלח לו יין לצורך הבשר, אבל לא עבור משלוח מנות. ועפ"ז מבאר, בטעם שהיין לא נחשב למנה, כיון שנשלח רק לצורך הבשר, והמשלוח מנות מורכב מהעגל והירך ביחד. ולפ"ז, יתכן דב' מיני משקה נחשבים כשתי מנות. אבל ראה לעיל הערה יא, שבאחרונים משמע להיפך ממש, דב' מיני משקה גרע טפי.

אמנם, נוסף לזה שעדיין צ"ב בפי' זה, מכמה טעמי, וכבפנים — עוד זאת, שבהמשך הגמ' מסופר שמרי בר מר שלח "מלא טסקא דזנגבילא (שק מלא זנגביל) ומלא כסא דפלפלתא (וכוס מלא פלפלין)", אף שפלפלין אינן נאכלין בעצמן, ועשויין למתק מאכלים. וכן הוכיח מהנ"ל בריח דודאים (ע' ל). ובערך שי (סתרצ"ה סק"א) כתב נמי שיוצאין בזה משום משלוח מנות. ואף אם נאמר, דשאני בנדו"ד שהיין בא לצורך הבשר, ולא הוי מין בפנ"ע, דטפל להבשר — אכתי תיקשי, דא"כ דבעינן ב' מינים, איך אפשר להחשיב העגל והירך כב' מנות (אף שי"ל דעגל וירך שאני שאין הא' טפל למשנהו).

כב) שפרבר, מנהגי ישראל ח"ו ע' רלג, מציע בדעת הרמב"ם שסובר כפי' ר"ח שהמשקה אינו נחשב כמנה, ממש"כ (הל' מגילה פ"ב הט"ז) "שתי מנות של בשר או של מיני תבשיל או שני מיני אוכלין", וממה שפירט "בשר", "תבשיל" ו"אוכלין" ולא נקט משקה, משמע שהמשקה אינו נכלל במנות. וכן כתב בדעת השו"ע (או"ח סתרצ"ה ס"ד) שלא כלל את המשקה בכלל משלוח מנות. ודבריו אינם מוכרחים כלל, כי המשקה גם הוא בכלל "אוכלין", ומלת "אוכלין" באה לשלול משלוח בגדים וכלים וכו'. וכן הבין בדעת הרמב"ם בשו"ת תרומת הדשן (סי' קיא) ממש"כ "דלא אשכחן דמיקרי מנות אלא מידי דמיכל או דמישתי, וכן משמע מדברי הרמב"ם". ולפי דרכו, כותב שפרבר, שבקהילות הספרדים נהגו לא לשלוח משקה, בהתאם לפסיקת השו"ע, ומוכיח לה מדברי הבן איש חי (שנה ראשונה פרשת תצוה) "שני מנות דהיינו שני מיני אוכלים". ולא דק, שגם בזה יל"פ הכוונה אוכלין ולא כלים. וכדעת רוב הפוסקים (ראה בהנסמן בנט"ג רסכ"ח. פסקי תשובות סתרצ"ה אות יז).

ואם כי בכ"מ מוכח ש"אוכלין" לאו היינו "משקין" (ראה רמב"ם ברכות פ"ז ה"ט. שבת פכ"א הכ"ב. ובכ"מ שנקט הלשון "אוכלין ומשקין". וכ"ה בכמה דוכתי בש"ס) — מ"מ, בנדו"ד אא"פ לומר כן, שהרי בהלכה שלאח"ז (הט"ז) כותב בנוגע למתנות לאביונים "מעות או מיני תבשיל או מיני אוכלין", ובזה ודאי שגם משקין בכלל, דמאי שנא מ"מעות". אבל ראה לעיל הערה כ, שלביאור זה בפיר"ח רק הירך הוי בכלל מתנות לאביונים. ואולי, לדידי' (לפי פי' זה בדבריו) גם "מעות" אינן בכלל מתנות לאביונים. וצע"ק מב"מ עח, ב "מגבת פורים לפורים". ולפ"ז, ה"ז חידוש נוסף שלא כדעת סתימת הפוסקים (וראה השקו"ט בנט"ג סל"ד סק"א וסק"ב). וה"ז

95 .indd 12/01/2021 01:06:04

שפירשו סוגיא זו לא אישתמיט שום אחד מהם לומר ולפרש שהמשקה לא נקרא מנה, אף שברור הדבר שבפני כמה מהם עמדה נוסחא זו בגמ' (וכדברי הריטב"א ש"בכולהו נוסחי גרסינן הכי").

ואדרבה, מוכח בדברי הראשונים בסוגיין שהמשקה נחשב למנה[כג], ומהם שכתבו כן להדיא — ראה בפי' הר"ן (מגילה ז, א) שכתב בזה"ל: "משלוח מנות, ב' מנות לאדם אחד, היינו מיני מאכל **ומשקה**", וכעין זה הוא בפי' הנימוקי יוסף ורבינו יהונתן (שם). ואילו ס"ל לרבינו חננאל אחרת, מסתבר לומר שהי' כותב כן בפירוש. ועכ"פ, לאידך גיסא, קשה לקבל שיחלקו הנ"ל על שיטת רבינו חננאל מבלי להזכירו בפירוש.

ומכל הלין טעמי, נראה לומר, שגם לדעת רבינו חננאל אפשר לקיים מצות משלוח מנות ע"י משקה, ומעולם לא נתכוון ר"ח לומר כן, וכוונתו הוא באופן אחר לגמרי, וכפי המשתמע מפשוטו של דבר בלשון הגמ'. והוא, **שאצל ר' אושעיא** נתקבל משלוח הראשון — אף שכלל ב' מנות — כמתנות לאביונים ("קיימת **בנו** רבינו ומתנות לאביונים"), וכפי' שאר המפרשים לגירסא זו, שאמר כן בגלל

טעם והכרח נוסף שלא לפרש כן בדברי ר"ח. אבל, לכאורה יש להוכיח ממש"כ הרמב"ם "שתי מנות בשר", דס"ל בפי' הגמ' שהירך והעגל הצטרפו למשלוח מנות, דאל"ה מדוע נקט "בשר" דוקא. וי"ל כדלקמן הערה לד.

ומה שדייקו בל' הרמב"ם, שכתב "שתי מנות בשר" ולא "שני מיני בשר" (ע"ד שכתב "שני מיני תבשיל") שבבשר א"צ שיהי' שני מינים, וגם בחתיכות מאברים נפרדים יצא יד"ח (ראה נט"ג סכ"ה סקי"ג. וש"נ. וכ"ה במקראי קודש ע' קנ), ולכאורה ה"ז בהתאם להבנה הנזכרת בפיר"ח — הנה, בערוה"ש (או"ח סתרצ"ה סי"ד) כתב גם בדעת הרמב"ם דמיירי בשני מיני בשר, "אבל שני חתיכות ממין אחד אינו מועיל, דכי מחמת שחתכן נחשבים לשנים". ובערוה"ש שם, וכן בשו"ת מי יהודה או"ח ספ"ו, משערים שנשתבשו ספרי הרמב"ם שבדפוס. ואכן, בילקוט שינויי נוסחאות (שבסוף הוצאת פרנקל) מביא מכת"י תימן (המדוייקים ביותר): "שתי מנות של בשר או של מיני תבשיל", ועפ"ז סרו כל הדיוקים הנזכרים.

כג) והעולה על כולנה, שבדברי רבן של ישראל, המפרש הגדול, רש"י, מוכח להדיא שלא שמיעא לי', כלומר לא סבירא לי', כלל מסברא שכזו, שהרי בפירש"י כתב בלשון זה: "הכי גרסינן קיימת בנו רבינו ומשלוח מנות, דהא תרי מנות איכא. הדר שלח לי' איהו לא גרסינן לי' הכא". ואיך שלא נפרש בכוונת רש"י* מוכח מדבריו, שהטיעון שלא להחשיב את המשקה כמנה, דחוי בעיניו. ולכן, ראה לנכון להדגיש "דהא תרי מנות איכא". והיינו שגם המשקה נחשב כמנה ראוי' לקיים מצות משלוח מנות. ודוחק קצת לומר שר"ח חולק ע"ז. ובפשיטות.

ולהעיר, מדברי מהרש"א (הנ"ל בפנים סוס"ב) שנתקשה בדברי הגמ' ופירש"י, "מאי אשמועינן, הא ודאי דאטמא דעגלא וגרבא דחמרא תרי מנות הן". וידוע הכלל (שד"ח מערכת המ"ם כלל טז. וש"נ) דל"ש מחלוקת מן הקצה אל הקצה. ולכן, דוחק לומר שלשיטת ר"ח אין משקין ראויין למשלוח מנות, ולאידך, להבנת המהרש"א בפירש"י, אין אפי' קס"ד שלא להחשיבם כמנות.

*) ראה בארוכה לעיל הערה יב. ועכ"פ גם אם נקבל שלפירש"י היו שני משלוחים (כהצעת שפרבר בהערה הנ"ל), משמע מדברי רש"י ש"גרבא דחמרא" גם הוא נחשב כמנה, ושלא כמשמעות פיר"ח. ואולי ס"ל לרש"י כגירסת השאילתות, שהמשלוח הראשון נתקבל כמשלוח מנות, והשני כמתנות לאביונים. ואכ"מ.

העדר חשיבות המתנה בעיניו[כד]. ואין הכי נמי, בפעם השני' כששלח עגל שלם וג' קנקני יין קיבלו ר' אושעיא כמשלוח מנות, מבלי צורך להזדקק לצירוף ב' המשלוחים יחדיו.

ותוכן דברי ר"ח הוא, שאף שבפועל שלח ר' יהודה הנשיא שתי מנות, ויתירה מזו, שמנה אחת אכן היתה ראוי' וחשובה, והיא הגרבא דחמרא[כה] — מ"מ החשיבו ר' אושעיא כמתנות לאביונים בגלל צירוף הירך שלא היתה חשובה בעיניו[כו] (למרות היותה נתח של עגלא תילתא)[כז]. ונמצא שכוונת ר"ח היא להיפך ממש, שהיין אכן נחשב כמנה בתור משלוח מנות, אבל לא היו כאן ב' מנות, כי הירך אא"פ להחשיבו כמשלוח מנות. וכוונה זו מתפרשת יפה בדברי ר"ח: "כלומר נתינת אביונים נתת לי מנה אחת והיא הירך".

ולפירוש זה, מתיישבים כל התמיהות הנזכרות, ומיושב גם מה שצירף ר' יהודה הנשיא שוב "תלתא גרבי דחמרא", והפעם בתור משלוח מנות. ונמצא שא"צ לחדש בדברי ר"ח שדעתו היא בניגוד לסתימת האחרונים (בנוגע למשלוח משקה, משלוח מנות בזא"ז, ב' מינים, משלוח מנות ומתנות לאביונים במשלוח אחד). ולפ"ז, אין כאן מחלוקת כלל ועיקר, והרי אפושי פלוגתא לא מפשינן. ומכיון שכן, עולים דברי כ"ק אד"ש והנהגת רבותינו נשיאינו בקנה אחד עם כל הגירסאות השונות ופירושי הראשונים בגמ' זו, וכדעת גדולי הפוסקים, וכנ"ל.

כד) וכן הבין בדעת ר"ח שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סשנ"ד.

כה) בכ"מ מצינו ע"ד חשיבות היין (ראה ערלה פ"ג מ"ז ש"חביות סתומות" אינן בטלות מפני חשיבותן (אבל שם מיירי בחבית דוקא). וברש"י (ד"ה כיצד — ברכות לה, א) "שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו. ועוד). ולהעיר מביצה (יד, ב — במשנה) "משלחין יינות וכו'". ובמקרא (ש"א יז, כ) שישי שלח דורון לשאול "לחם ונאד יין", ומתרגמינן "גרב דחמר". וכן מצינו (ש"א א, כד) שחנה הביאה את שמואל לה' עם "נבל יין", ובתרגום: "גרב דחמר".

כו) להעיר מדעת הפוסקים (הובא לעיל הערה ה) שמשלוח מנות צ"ל חתיכה הראוי' להתכבד. ועכ"פ בנדו"ד "שלא היתה התשורה יקרה בעיניו, ואמר שאינה מתנה לאדם כמוהו, (ו)לא יצא יד"ח משלוח מנות" (לשון הריטב"א דלעיל בפנים ס"ד). והרי שקו"ט בנו"כ השו"ע (יו"ד סק"א ס"ג וס"ד) בגדרי "חתיכה הראוי' להתכבד", וראש של עגל (ט"ז שם סק"ה) וכן הדרא דכנתא של עגל חשיב חהר"ל (ט"ז שם סק"ט) ויל"ע בירך של עגל. ולהעיר מרש"י (ד"ה מעלהו — חולין צ, ב) "שגנאי הוא להביא ירך מפורעת למזבח משום הקריבהו נא לפחתך". ואף שהשולח ירך לחבירו שלימה א"צ שיטול ממנה גיד הנשה (חולין צד, א), וא"כ אפשר שלא היתה מפורעת — הא משלוח מנות בעינן מבושלים דוקא הראויים לאכילה (מג"א סתרצ"ה סק"א. וראה בהנסמן בנט"ג סכ"ה סק"ז. ולהעיר מא"ר דלעיל הערה יד), וירך שנתבשל בה גיד הנשה אסורה בנותן טעם (חולין צו, ב), וגם בצלאו עם גה"נ צריך ליטול כדי נטילה (שו"ע יו"ד סק"ה ס"ד), וא"כ הוי "מפורעת", ובגדי שמן אסור לאכול אפי' מראש אזנו (שם ס"ה). ולהעיר עוד מיומא כה, ב ש"דרך עילויו" (מבחר נתחיו המובחר קודם, פירש"י) הוא "הראש והרגל ושתי ידים החזה והגרה ושתי הדפנות והעוקץ" ורק לאח"ז "הרגל". ומש"כ (יחזקאל כד, ד) "כל נתח טוב ירך וכתף" שהירך קודם לכתף — מוקמינן לה בכחושה דוקא. ובסנהדרין לט, ב: "ירך מתוכה מסרחת". ואכ"מ.

כז) ראה פסחים סח, ב ובפירש"י וש"נ (על הגליון), דעגלא תילתא מובחר הוא.

.indd 97 12/01/2021 01:06:04

המעלה במשלוח משקה דוקא

ו. אולם, עדיין יש בנותן טעם לבאר **מעלת** משלוח המשקה, ומה גם שר' יהודה הנשיא שלח דוקא משקה, וכן ראינו לעיל במנהגי הקהילות ששלחו מאכל ומשקה. וגם בקרב מאורי החסידות[כח] ראינו ושמענו ששלחו מאכל ומשקה, וכנ"ל ע"ד "מנהג האדמו"ר" שבס' המנהגים לשלוח "מאכל ומשקה" בדוקא.

והנה בס' נט"ג (סכ"ה סקי"ט) הציע בטעם משלוח משקה דוקא, כיון שאמחז"ל (שבת מא, א. ולהעיר מברכות מ, א) אכל ולא שתה אכילתו דם, ונמצא שהמשקה גורם תיקון למאכל שיוכל לאוכלו כראוי. ודומה למש"כ הפוסקים[כט] דבעינן שיהיו המנות מבושלות בכדי שיהיו ראויים לאכילה. וה"נ, משלוח המשקה ביחד עם המאכל גורם שהמשלוח מנות יהי' ראוי לאכילה[ל] באופן הכי מובחר[לא].

ויש להוסיף בזה, ע"פ המבואר בפוסקים (שו"ת תה"ד סקי"א. וראה שו"ת חת"ס או"ח סקי"א. שו"ת כת"ס סקמ"א) בטעם מצות משלוח מנות, שהוא בכדי שיהי' לכל ישראל סעודת פורים בהרווחה[לב]. ומבואר בכ"מ עפ"ז, שגדרו של מצות משלוח מנות, לטעם זה, הוא כחלק מסעודת פורים[לג]. ומה"ט, יש שכתבו להדר לשלוח מיני מנות השייכים לסעודה דוקא (נסמן בנט"ג סכ"ה סק"ח), וכלשון הרמב"ם (מגילה פ"ב הט"ו) "שתי

כח) ראה בהמצויין בנט"ג סכ"ה סקי"ט. ובס' ביתו נאוה קודש (בעלזא, אדר ע' ריא) ששלח בקבוק יין. ובכ"מ.
ומפי השמועה, בנוגע להנהגת נשיא דורנו כ"ק אד"ש, שהמשלוח מנות לג' אנשים (כהן, לוי וישראל) כולל בתוכו: המן טאש, בקבוק משקה ופרי. וי"ל בדא"פ, ואם שגיתי וכו', שבמשלוח מנות שכזה ה"ז כולל גם מעלת המשקה, וכדלקמן בפנים, וליתר שאת יש בו ב' מאכלים ג"כ לחומרא יתירה (לצאת יד"ח קצת מן האחרונים שהבינו בפיר"ח שצ"ל מין מאכל דוקא). ועוד י"ל, שנבחרו מינים אלו כיון שבכולן יש שייכות לסעודת היום וכו': בקבוק משקה — כדלקמן בפנים/ המן טאש — כמנהג ישראל לאוכלו בפורים (ראה מנהג ישראל תורה ח"ג ע' רנז) ולכאורה שייך למנהג אכילת זרעונים שברמ"א (או"ח סתרצ"ה ס"ב), ואף שבמג"א (שם סק"ו) כתב דאוכלין אותו בלילה, כבר כתבו שנוהגין לאוכלו בסעודת היום (ראה מנהג ישראל תורה ח"ג ע' רנו. וש"נ)/ פרי — בבחינת "מיני פירות ומיני מתיקה" (רמב"ם שבהערה מג), כדלקמן בפנים (ס"ז). וי"ל שכ"ה גם בנוגע להמן טאש, דהוי מיני מתיקה. ומי יבא בסוד ה'. וד"ל.

כט) נסמן לעיל הערה כו.

ל) אבל ראה הערה כא, שעפ"ז סברא לומר שאינו נחשב למנה. ושם נתבאר.

לא) להעיר מנימוקי יוסף (מגילה ז, א) שיש לשלוח משלוח מנות מן המובחר דוקא, משום כל חלב לה'.

לב) וראה שי' פורים תש"כ תשכ"א. לקו"ש חט"ז ע' 367. לקו"ש מועדים פורים ע' 33 (מהדורא אחרת דשיחה הנ"ל). וש"נ.

לג) ראה לקו"ש חט"ז ע' 369 שברמב"ם משמע שהוא חלק ופרט בחיוב הסעודה (אמנם, שם בהמשך השיחה שולל הסברא שבלי קיום מצות משלוח מנות אינו יוצא כדבעי מצות סעודת פורים שעליו). וראה בהנסמן בגדרי המועדים ע' קמה. ולהעיר מלשון החת"ס (הובא בנט"ג סכ"ט סק"ד) שמשלוח מנות הוא "חלק מהסעודה". וראה לקוטי לוי"צ — אגרות ע' רסח: "חפצי שתגיע לכם [במשלוח מנות ברוחניות] ליום הפורים להסעודה אי"ה . . ויעזרנו השי"ת לשנה הבאה לקיים משלוח מנות לכם גם בגשמיות בפועל לשמוח בסעודת פורים". ואכ"מ.

מנות **בשר**[לד] או שני מיני תבשיל וכו'". והנה, מצות סעודת פורים היא "משתה ושמחה", והיינו אכילה ושתי' דוקא[לה], ובלשון הרמב"ם (שם): "כיצד חובת סעודה זו שיאכל בשר[לו] ויתקן סעודה נאה . . ושותה עד שישתכר"[לז]. ומכיון שכן, נהגו ישראל לשלוח מיני משקה דוקא, השייכים לקיום מצות סעודת פורים[לח].

ויומתק, שהרי אופן חגיגת שמחת פורים ע"י משלוח מנות דוקא, נהוגה היתה בישראל בחגיגות ושמחות בכלל[לט], ומקרא מפורש הוא "אכלו משמנים **ושתו** ממתקים ושלחו מנות[מ] לאין נכון לו"[מא] (נחמי' ח, י). ובמשנה (ביצה יד, ב) "אין משלחין ביו"ט אלא מנות . . משלחין **יינות** וכו'"[מב]. וכדוגמתו, מצינו כשחגג דוד העלאת ארון הברית לירושלים, כמ"ש (ש"ב ו, יט) "ויחלק דוד לכל העם . . חלת לחם אחת ואשפר אחד ואשישה אחד". ובגמ' (פסחים לו, ב) פירשו "אשפר — אחד מששה בפר"/ "אשישה — גרבא דחמרא". ונמצא, שהצורה העתיקה של קיום מצוה זו היא ע"י "אטמא דעגלא" (אשפר) ו"גרבא דחמרא" (אשישה), ממש כמו המשלוח של ר' יהודה הנשיא. וראה זה פלא, שבתרגום לפסוק הנ"ל מפרש במלת אשישה "מנתא". והיינו, ששניהם, המאכל והמשקה, נחשבים בתור משלוח מנות. ואם אין ראי' לדבר, זכר לדבר יש.

לד) והרמב"ם לשיטתו דס"ל שצ"ל בשר בסעודת פורים, וכדלקמן בפנים ובהערה לו, ומשו"ה נקט בשר בנוגע למשלוח מנות, בכדי שיהא משלוח מנות השייכים לסעודה. וראה לעיל הערה כב בסופה.

לה) ראה תרגום שני לאסתר ט, יז: "חדותא ומשתיא". וראה בהנסמן במנהגי ישראל, שפרבר, ח"ו ע' רח הערה 3.

לו) כבר העירו באחרונים בנוגע למקור דברי הרמב"ם שצ"ל בשר בסעודה זו. וראה לקו"ש חי"א ע' 336. ויש שהראו מקורו בפסחים קט, א ש"אין שמחה אלא בבשר" (ראה בהנסמן בנט"ג סל"ח סקי"א. פסקי תשובות סתרצ"ה אות ב). ובמ"מ על הרמב"ם ציינו לב"מ עז, ב בנוגע לסעודת פורים ש"לוקחין את העגלים ושוחטין ואוכלין אותם". ויומתק, שר' יהודה נשיאה שלח אטמא דעגלא דוקא.

לז) ראה ביאור בל' הרמב"ם בלקו"ש שבהערה לב. וראה בהנסמן במנהגי ישראל, שפרבר, ח"ו ע' ריג הערה 14.

לח) ואף שעיקר הענין ד"לבסומי בפוריא" הוא ע"י יין (ודבר המשכר) דוקא, וכלשון רש"י (ד"ה לבסומי — מגילה ז, ב) "להשתכר ביין" — מ"מ "ימי משתה ושמחה" מתקיים גם ע"י שתיית כל מין משקה, וכלשון בעל הלכות גדולות (סי"ט, הלכות מגילה) "ומיחייבינן למיכל ולמישתי בפורים", ולא פירש יין דוקא, ובשאילתות (שאילתא סז) "דמיחייבין דבית ישראל למיכל ולמישתי בפוריא", ומפורש יותר בהמשך דבריו (שם) "אמר רבא מיחייב איניש למיכל ולמישתי ולאיבסומי בפוריא", והיינו ש"לבסומי" הוא חיוב נפרד. וראה בהנסמן בנט"ג סל"ט סק"ו שגם בשאר משקין אפשר לצאת יד"ח אם הוא חמר מדינה.

לט) ראה בהנסמן במנהגי ישראל, שפרבר, ח"ו ע' רכח. ולהעיר מלקו"ש ח"ד ע' 1286 בטעם שלא תיקנו משלוח מנות בכל זמני שמחה.

מ) וראה בפי' שמחת יהודה עמ"ס סופרים, הובא בנט"ג סכ"ה סקט"ז, להוכיח מכאן דמשקה בכלל מנות.

מא) וראה לקו"ש חי"ד ע' 371.

מב) וראה לעיל הערה יז.

.indd 99 12/01/2021 01:06:04

הביאור בשאר הדוגמאות באגרות קודש

ז. ומעתה, שנתבאר בטעם קיום מצות משלוח מנות ע"י משקה דוקא, השייך לסעודת פורים, ניתנה ראש ונשובה לבאר בדא"פ וכו' שאר הדוגמאות שהובאו בדברי כ"ק אד"ש, והן: תפוח וסוכרי', חתיכת עוגה וסודה או מיץ. ובהקדים, שנהוג עלמא לשלוח מיני מתיקה למשלוח מנות, וכ"כ בכנסת הגדולה (בהגב"י סתרצ"ה סק"י) "והמנהג כיום לשלוח מיני מתיקה". ויתירה מזו, בריח דודאים (עמ"ס מגילה, לבעל בני ישכר, ע' ל) כתב שראוי ונכון לשלוח מיני מתיקה דוקא כיון שנקרא מנות, מלשון "מן" שטעמו כצפיחית בדבש. ומקורו טהור בגמ' בסוגיא הנזכרת, שבהמשך הגמ' איתא, דאמר אביי לרבה "השתא אמר מר אנא שדרי לי' חוליא (מתיקא, פירש"י) ואיהו שדר לי' חורפא", ומשמע שיש עילוי מסויים במיני מתיקה דוקא. וגם במקרא (נחמי' ט, יא) מצינו שהוזכרו "ממתקים" בסמיכות ובשייכות למנות. וכלשון הכתוב (הנ"ל) "אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות". וכן מצינו בלקט יושר (ח"א ע' 138) שמזכיר מנהג לשלוח "יין **וצוקר**". ולכאורה מפורש כן בפירש"י (ד"ה מנות — מגילה ז, א) שכתב "**מנות — מיני מעדנים**". וראה באוה"ת ויחי ע' שפד ואילך (בפנימיות הענינים). והוא פלא, וטעמא בעי.

ואולי י"ל בטעם המנהג, ע"ד הנתבאר בנוגע למשלוח יין (ושאר משקה), מכיון ששייך לסעודת פורים, וה"ה בעניננו, בנוגע למשלוח מיני מתיקה. ובהתאם לכך, שבהעמק שאלה על השאילתות (שאילתא סז) הביא בשם הרד"ל בפי' "לבסומי בפוריא" במשמעות אחרת מהמקובל, והיינו שיש לאכול מיני מתיקה. ולכאורה משמע כן, מזה שמאמר הנ"ל ("מיחייב אינישׁ **לבסומי** בפוריא") בא בהמשך לדברי אביי "רווחא **לבסומי** שכיח (ריוח מצוי, לדבר המתוק, בתוך המעיים — פירש"י)". ובפשטות, הכוונה היא שאופן קיום מצות סעודת פורים הוא ע"י אכילת מיני מתיקה דוקא. וכ"כ בשו"ת היכלי שן (תליתאי ח"ג ס"ט) שיש להוסיף ולהמשיך בסעודתו במיני תרגימא ופרפראות (וכ"ה בערוה"ש או"ח סתרצ"ה ס"ז). ולהעיר, שבלבוש (סתרצ"ה ס"ב) כתב בטעם משלוח מנות "כדי שיהי' לכל אדם די ספוקו **ודברים המענגים ומשמחים את האדם**[מג] כדי לשמוח בפורים". ועפ"ז

מג) ויומתק, ע"פ מש"כ באחרונים (ראה לעיל הערה לו) במקורו דהרמב"ם שצ"ל בשר בסעודת פורים, כיון ש"אין שמחה אלא בבשר". ואת"ל כן, י"ל גם בנוגע לקטנים, שיש לשמחן בהראוי להן, והרי מצות שמחת יו"ט הוא, אנשים בראוי להן — ביין, וקטנים — משמחן בקליות ואגוזים (פסחים קט, א. שו"ע או"ח סתקכ"ט ס"ב). וראה בשו"ת היכלי שן שבפנים שמפרש במיוחד בנוגע לקטנים, דמשום חינוך מחוייב האב לשמחו במשתה ושמחה ע"י מיני מעדנים ומטעמים, כיון שיודע כבר להבחין בין מר למתוק. וע"פ הנ"ל אתי שפיר, שבקטנים מצות שמחה היא במיני מעדנים ומטעמים, "קליות ואגוזים". וראה בסהמ"צ להרמב"ם (מ"ע נד) שכתב במקום קליות ואגוזים "לחלק מיני פירות ומיני מתיקה". ובהל' יו"ט (פ"ו ה"ח) כתב "קליות ואגוזים ומגדנות".

ומצאתי כסברא זו בשו"ת בית שערים חאו"ח סש"פ שכתב לחדש, יותר מזה, שבנשים א"צ לשלוח מיני מאכל דוקא, ויוצאת יד"ח משלוח מנות ע"י בגדים ותכשיטין, כיון שזהו שמחה בשבילה, וכדאיתא בפסחים (שם) "נשים בראוי להן — בבבל בבגדי וכו'". ואף שדבריו מחודשים

יובן בטוב טעם ודעת עומק דברי כ"ק אד"ש, שהביא דוגמא למשלוח מנות מתפוח וסוכרי', חתיכת עוגה וסודה או מיץ[מד], מיני מתיקה דוקא השייכים לסעודת פורים, "דברים המענגים ומשמחים את האדם".

ויש מקום לפקפק בזה (ראה בנט"ג סכ"ח סק"ה מה שהעיר על דבריו), מ"מ חזי לאיצטרופי עכ"פ, בנוגע לענייננו, שיש מקום להדר ולשלוח מיני מאכל כאלו הגורמים שמחה לכאו"א כפי ענינו. ובנוגע לקטנים, ה"ז ע"י מיני מתיקה דוקא. ועפ"ז מובן היטב מה שהביא כ"ק אד"ש בנוגע למשלוח מנות ע"י נערים וקטנים, דוגמא ממיני מתיקה דוקא, דבר הגורם שמחה להן.

ואף שהמדובר שם גם בנוגע לנערים בני מצוה — הרי גם אצלם שייך "קטנים — משמחן בקליות ואגוזים", ובכ"מ בש"ס "קטן" היינו אפי' בן י"ג שנה ויום א' (כל שלא הביא שתי שערות — ראה רמ"א או"ח סל"ז ס"א. רמ"א או"ח סקצ"ט ס"א. ועוד). ובנדו"ז בפרט, י"ל ד"משמחן בקליות ואגוזים" שייך גם בגדולים יותר, וע"פ מש"כ בשו"ת שאגת ארי' (סס"ה) בטעם שלא נתחייבו נשים בשתיית יין לשמחת יו"ט כיון שאינן רגילות בו ואינן שמחות בו, ובמהרש"א (ד"ה קידושא — נדרים נט, ב, הובא בפסקי תשובות סתקכ"ט הערה לב) כתב שגם אנשים שאינן רגילין בשתיית יין פטורין משתיית יין, ויוצאין יד"ח שמחה בשאר מטעמים (עיי"ש בפסקי תשובות). והרי אמרו (שבת קנב, א) ש"עד ארבעין שנין מיכלא מעלי", ורק מ"כאן ואילך מישתי מעלי". ואכ"מ.

וא"כ בנדו"ד אתי שפיר הדוגמא ממיני מתיקה דוקא, דבר הגורם שמחה לקטנים (ונערים). וקאי בסתמא ובדבר הרגיל שהנערים שולחים לחבריהם, וממילא שולחים דבר הגורם שמחה להמקבל. ובאו"א קצת, דקאי לדעת הפוסקים שמשלוח מנות צ"ל חשובות לפי ערך הנותן (ראה לעיל הערה ה. וש"נ). ובקטנים (ונערים) הוי מיני מתיקה "דברים המענגים" וכו', וחשובות לפי ערך הנותן, כפי טבעו וענינו.

מד) ובפרטיות י"ל, ובהמשך להערה הקודמת: תפוח — שהוא "מיני פירות" (כלשון הרמב"ם שבהערה הקודמת), והוי בכלל "משמחן בקליות ואגוזים". ובפרטיות יותר, שתפוח דוקא מורה על מתיקות יותר משאר פירות, וכמו שנוהגין בר"ה לאוכלו לסימנא טבא. וראה אג"ק ח"ג ע' קמג. וסוכרי' — "מיני מתיקה", ובלשון הרמב"ם (ברכות פ"ח ה"ה) "הקנים המתוקים". וראה גם לעיל הערה ז (וש"נ) שבסוכרי' יש גם משום משקה, וא"כ תפוח וסוכרי' ה"ז "מאכל ומשקה". חתיכת עוגה — ע"ד "קליות", ש"אותו קמח לעולם מתוק" (רש"י ד"ה גיבולן — שבת קנה, ב), והוא פת הבאה בכיסנין (רש"י ד"ה פת — ברכות מא, ב. וראה רש"י ד"ה כיסני — עירובין כט, ב), ועד"ז בחתיכת עוגה, ש"עיקר עשייתם אינה למזון ולהשביע אלא לעדון ותענוג" (סדר ברכת הנהנין פ"ב ה"ז). וסודה — שתי' מתוקה דוקא, וממילא "עוגה וסודה" ה"ז "מאכל ומשקה". ומיץ — שהוא מי פירות, ויש בו משום "מיני פירות ומיני מתיקה" (כלשון הרמב"ם הנ"ל). ולהעיר מלשון השל"ה (הועתק לעיל בפנים ס"ב) "מנה אחת של אוכל ועמו כוס של משקה יין או שכר או דבש". וד"ל. ואכ"מ. ואם שגיתי וכו'.

.indd 101 12/01/2021 01:06:04

ב. בענין גדר החיוב של מצוות היום דפורים

בענין גדר החיוב של מצוות היום דפורים, והמסתעף מזה ביסוד החיוב ד"לבסומי"

א. זה לשון הרמב"ם מגילה פ"ב הי"ז: מוטב לאדם להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו ובמשלוח מנות לרעיו שאין שם שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים שהמשמח לב האומללים האלו דומה לשכינה וכו' עכ"ל. ובמגיד משנה על אתר כתב: דברי רבינו ראויים אליו.

מדוע לא הובא בשולחן ערוך להרבות בסעודת פורים ובמתנות לאביונים?

ב. והנה, לכאורה צ"ע קצת, שבשולחן ערוך (סימן תרצ"ה ס"ד) הובאו רק דברי הרמב"ם בנוגע להרבות במשלוח מנות, ולא הביא הדין דלהרבות בסעודת פורים (הביאו הטור והרמ"א בריש סימן תרצה).

והעיקר, שלא הביא המחבר כלל דברי הרמב"ם להרבות במתנות לאביונים.

גדר מצות היום דפורים לדעת הרמב"ם

ג. ויש לומר בזה בדרך אפשר, וכל פיטטיא דאורייתא טבין, שלדעת הרמב"ם גדר המצוה בכולם הוא משום שמחה, ויסודם — החיוב שיהא "יום משתה ושמחה".

וכלשון הרמב"ם (בהלכה י"ד): מצות יום ארבעה עשר וכו' ויום חמשה עשר וכו' להיות **יום שמחה ומשתה.**

(משא"כ, בהלכות יו"ט, שכתב הרמב"ם (פ"ז ה"ז) בזה הלשון: **חייב אדם** להיות שמח וטוב לב, והיינו חיוב על הגברא).

ולכן, מוטל עליו חיוב **להרבות בשמחה,** להוסיף בעשיית הימים לימי שמחה.

וזהו יסוד החיוב דלבסומי (כלשון הרמב"ם: "שישתכר וירדם בשכרותו"), **הוספה וריבוי במשתה ושמחה.** וכמ"ש בארחות חיים: כדי **שירבה לשמוח.**

(ומהאי טעמא הביאו הרמב"ם בחדא מחתא עם חיוב סעודת פורים ומשלוח מנות וכו', שהכל ענין אחד).

אלא, שבזה גופא — מוטב להרבות במתנות לאביונים, העולה על כולנה, ומשום מצות שמחה נגעו בה, שבמתנות לאביונים שמחתו שלימה יותר, "שמחה גדולה ומפוארה", ו"דומה לשכינה" וכו'.

גדר מתנות לאביונים לדעת המחבר בשולחן ערוך

ד. אבל לדעת המחבר בשולחן ערוך, נאמרו בזה ב' דינים שונים, ומשום הכי חילקם המחבר (וכן בטור) לסימנים נפרדים, דיני משלוח מנות וסעודת פורים השייכים אהדדי (בסימן תרצ"ה), ועוד דין וגדר בפני עצמו דמתנות לאביונים (בסימן תרצ"ד. והביא שם גם כללות דיני מעות פורים, והדין דכל הפושט וכו'. וברמ"א הוסיף עוד בזה וכייל בה דיני מחצית השקל שאינם שייכים כלל למצות היום).

ולדעת המחבר, מעולם לא נאמרה הלכה וגדר דלהרבות בשמחה.

והמחבר לשיטתו (סתרצ"ו ס"ד) דאבילות נוהגת בפורים.

(ומה שכתב (בס"ז) "לשמוח בפורים דברי קבלה נינהו" — הוא דעת "יש מי שאומר", אבל לי' לא סבירא לי').

גדר החיוב "לבסומי" לדעת המחבר

ה. ולפ"ז, החיוב ד"לבסומי" הוא דין **נוסף**, דין מצד עצמו, ורק **מדרבנן**, שיגיע למצב דעד דלא ידע.

ודוק ותשכח, שהמחבר לא כתב על דבר חיוב שכרות כפי שהובא ברמב"ם, ולא פירט **איך ובאיזה אופן** מגיע לעד דלא ידע, כיון שהגדר בזה לא כ"כ מה שמוסיף במשתה ושמחה, כי-אם גוף ועצם הענין דעד דלא ידע.

ישוב הקושיא מה שלא הביא המחבר להרבות בסעודת פורים ומתנות לאביונים

ו. ומשום הכי לא הביא כלל המחבר הענין דלהרבות בסעודת פורים, כיון שאין חיוב להרבות בשמחה.

ומובן ג"כ שלא הביא גם הענין דלהרבות במתנות לאביונים — דמשום צדקה לחוד נגעו בה, ואין מקומו כאן, ושייך להלכות מתנות עניים.

ורמזו המחבר במה שכתב הלשון: "**לפחות** ב' מתנות לב' עניים"

ומכל מקום, הביא המחבר הך דינא שהמרבה לשלוח לרעים משובח, שהוא משום **גוף הגדר** דמשלוח מנות, שענינו ותוכנו בכדי **להרבות ידידות וריעות** (כמ"ש במנות הלוי ועוד).

שיטת הרמ"א בגדר חיוב "לבסומי"

ז. אמנם, להרמ"א (והטור) שיטה אחרת וממוצעת בכל זה, דאין הכי נמי דסבירא לי' כהרמב"ם שגדר מתנות לאביונים משום צדקה הוא.

ומהאי טעמא הביא הרמ"א גם שאר דיני צדקה השייכים לכאן, והיינו דין נתינת מחצית השקל בערב פורים (שבודאי אינו משום שמחה).

ומהאי טעמא לא הביא גם הוא הדין דלהרבות במתנות לאביונים.

ומכל מקום, לדידי' חיוב דלבסומי הוא **תוצאה** המסתעפת מחמת **כללות החיוב דלהרבות במשתה ושמחה.**

ולכן הקדים בתחילת הסימן בתור **הקדמה לכללות הענין**, שמצוה להרבות בסעודת פורים. ולשיטתי' אזיל, שגם בדין דלבסומי כתב להדיא שיש חובה לשתות יותר מלימודו.

והטעם, כיון שיסוד החיוב אינו מה שהגיע לעד דלא ידע, כ"א **גוף ההוספה במשתה ושמחה.**

והרמ"א לשיטתי' אזיל (סימן תרצ"ו ס"ד. ועיין ג"כ בפרי מגדים באשל אברהם ס"ק ט"ו) שאין אבילות נוהגת בפורים.

ובאמת, דברי הרמ"א ש"ישתה יותר מלימודו ויישן", דומים מאד למה שכתב הרמב"ם ש"ירדם בשכרותו".

דעת הטור בחיוב ד"לבסומי"

ח. ומודגש יותר בלשון הטור: "מצוה להרבות בסעודת פורים וצריך שישתכר עד שלא ידע וכו'", שהחיוב להשתכר נובע מגוף החיוב דלהרבות בסעודת פורים. ועיין ג"כ בר"ן: והיינו עיקר חיובא דסעודה יתירה דאמרינן מחייב אינשי לבסומי.

ולכן נקט גם הטור בלשון "להשתכר".

מה שהמחבר העתיק לשון הגמרא "לבסומי" ולא פירש הכוונה

ט. ואתי שפיר, שהמחבר השמיט בכוונה לשון הטור והרמב"ם, ושלא כדרכו, והעתיק לשון הגמ' "לבסומי".

ואף שפירש רש"י ד"לבסומי" היינו "להשתכר" — מזה שהמחבר ראה דבריו והשמיטם, שמע מינה דלא סבירא לי' הכי.

ויתירה מזו, שהמחבר עצמו בבית יוסף הביא מארחות חיים ד"לבסומי" **אין פירושו** "להשתכר".

ואף אם תימצי לומר שאין המחבר סומך על מה שכתב בבית יוסף — בנדון זה שהביא בבית יוסף מה שכתב הארחות חיי בפירוש "לבסומי", ושוב סתם הדברים בשולחן ערוך, מסתבר שכוונתו לומר שאין צריך להשתכר. ודוק.

ויש לציין, שאכן י"א בדעת המחבר דסבירא לי' שצריך להשתכר **כפשוטו**. והוכיחו כן מלשון הרמ"א "וי"א שא"צ להשתכר כ"כ", שחולק על המחבר. ויש לדחות בקל.

ולהעיר, שבארחות חיים שם כתב בחיוב דלבסומי "כדי שירבה לשמוח ולשמח האביונים וכו' וזאת היא השמחה השלימה". אבל בבית יוסף השמיט כל הנ"ל. ודוק כי קיצרנו.

ג. בענין השוכח לומר ועל הנסים ונזכר לפני שם השם בחתימת הברכה

א. הנה, פשטות לשון הטושו"ע (סתרפ"ב ס"א) וכל הפוסקים, שהשוכח לומר ועל הנסים (בתפלה או בברכת המזון) ונזכר לפני שם השם שבחתימת הברכה, אינו אומרו במקום שנזכר, כ"א שחוזר ואומרו במקום הראוי (והיינו בתפלה – לפני "ועל כולם", כנוסח רוב הסידורים, ובברהמ"ז – לפני "ועל הכל") וממשיך משם.

ואף גם כשהזכיר כבר כמה שמות בנוסח הברכה (ובפרטיות: בתפלה, בברכת מודים – הא-ל ישועתנו וכו' הא-ל הטוב, וכן בברכת המזון, בברכת הארץ – ועל הכל ה"א וכו' וברכת את ה"א) – לית לן בה[א].

וכ"כ **להדיא** בלקט יושר (ע' 152. אלא שלדידי' מחזירין אותו גם לאחרי סיום הברכה, כל שלא עקר רגליו). וכ"כ בפמ"ג (סי' קיד בא"א סק"ח). והב"ד להלכה במשנ"ב (שם בבה"ל ס"ו ד"ה במקום). וכ"ה בחיי"א (כלל כד ס"ח). וכ"מ בדה"ח (סל"ג סקפ"ט. שם סקצ"א. ועד"ז שם ספ"ח סק"ג). קצשו"ע (סי' קלט סכ"א). וראה גם כה"ח (סר"ח סקס"ז). וכך סתם בלוח כולל חב"ד בענייננו. וכ"ה בכל הסידורים (כולל סידור רוסטוב, תהלת השם וכו'. וראה הגהות לסידור רבינו הזקן (ע' ז) לשינויים **אחרים** שבקטע זה[ב]. איברא, שבסידורים הישנים הוקפו המלים הא-ל ישועתנו וכו'

א) וגם את"ל שבנוסח הטור ליתא לתיבות הא-ל ישועתנו, ואכן ליתא לתיבות הנ"ל בסידור רע"ג ובאבודרהם (– במחז"ו ג"כ ליתא. אבל נמצא הוא בכמה כת"י דמחז"ו, ראה סידור צלותא דאברהם במקומו), ודלא כנוסח הרגיל, כולל נוסח אשכנז (שהוא ע"ד נוסח הטור)* – הרי בשו"ע, שנוסחתו בד"כ כנוסח הספרדים, העתיק ג"כ כל' זה. ואפי' נאמר בדוחק שגם בנוסח השו"ע ליתא לתיבות הנ"ל – הרי מל' השו"ע מובן בפשטות שכ"ה גם בברהמ"ז (וראה בהערה הבאה), אף שנז' שם השם, הן מיד לאחרי ועל הנסים, והן סמוך לחתימת הברכה. ודוחק גדול לומר שהוא שיגרא דלישנא בשו"ע, ולא דק. וראה בשו"ת אוהב משפט (דלקמן בפנים).

ב) ולהעיר, על דבר פלא, שבסידורים שלנו, אף שנתפרש הדין בתפלה שחוזר בנזכר לפני חתימת הברכה, עכ"ז לא נתפרש כלל הדין בנוגע לברהמ"ז, כ"א בסתמא שאין מחזירין אותו. וכן בסידור אדה"ז, כ' בברהמ"ז שאין מחזירין, ולא הזכיר כלל שבנזכר לפני השם שבחתימת הברכה חוזר (או שאומרו שם). וכ"ה בשו"ע שלו (סי' קפז סי"ח). (אלא שאי"ז קושיא כ"כ, דלא נחית אדה"ז לפרט בדבר הפשוט. ומה גם שבתפלה לא הזכיר כלל דין השוכח. והנמצא אצלנו בסידורי חב"ד הוא תוספת מאוחרת, וכנ"ל בפנים. ומה שרק בברהמ"ז פירט אדה"ז

* ולהעיר שלמרות שהטור מנה התיבות בנוסח כל הברכות, לא הזכיר מנין התיבות בג' ברכות אחרונות. והוא פלאי. אמנם, זאת מצאנו ראינו, שלחשבון מוני התיבות מחכמי אשכנז (ראה פי' סדר התפלה להרוקח) ודאי גרסינן לתיבות הנ"ל. וכ"ה ע"פ החשבון בארי"ז ובכלבו הל' תפלה. וראה תפלה לדוד עמאר שש"א.

הדין – כ"ה בסידורו בכלל, שלא נכנס לפרטי דין טעויות ושכחה בתפלה, משא"כ בברהמ"ז. ואולי בא לשלול דעת הפוסקים שבברהמ"ז חוזר, כדלקמן).

ובאמת, המעיין יראה שגם אצל כמה מהפוסקים לא נתפרש כ"כ בפרטיות ד"ז בנוגע לברהמ"ז (אף שבראשונים שקו"ט בכמה פרטים בזה) – ראה לדוגמא רמ"א סוסי' קפז. (בסתרצ"ג ס"ב – י"ל שסמך אדלעיל בסתרפ"ב. וכצ"ל בדעת השו"ע סתרצ"ה ס"ג). דה"ח סל"ג סקפ"ט. סרט"ו סק"ב. חיי"א כלל קנד סל"ט. כלל כד סכ"ד. [וגם בלשון השו"ע סתרפ"ב – יל"פ **בדוחק** שדין חזרה לפני חתימת השם קאי רק על תפלה].

ולכאו' מקום לומר בדא"פ, שכיון שבברהמ"ז מלכתחילה א"צ להזכיר, ורק אם בא להזכיר (שבת כד, א)*, פשוט שא"צ לחזור (ראה ריטב"א שם), וממילא לא הטריחוהו לחזור אפי' בלא סיים הברכה**.

ויתירה מזו, שי"ל שאין לו לחזור, בכדי שלא להזכיר שם השם שלא לצורך, כיון שאין חובה להזכיר. וראה גם בשלחן שלמה שבהערה הבאה. וכ"ה גם בדבר שאי"ב הזכרת שם, כשהוא ממנהגא בעלמא – ראה להלן (הערה יא), דמורינן לי' לכתחילה שלא לחזור.

וראה בס' הנייר (הל' חנוכה) דס"ל שחוזר בתפלה כל שלא עקר רגליו (וכדעת כמה ראשונים בזה), ושוב כ' שבברהמ"ז אינו חוזר **כלל**. ועכצ"ל בטעמא דמילתא כנ"ל. וההנ"נ לדידן שחוזר לפני סיום הברכה, שבברהמ"ז אין לו לחזור.

[ולהעיר עוד בהחילוק בין ההזכרה בתפלה שהיא בברכת הודאה, ומתאים לגוף ועיקר החפצא דחנוכה שקבעום בהודאה (כפירש"י שבת כד, א ד"ה מה תפלה: דהא כולה מילתא דחנוכה עיקרה להודאה נתקנה), והיינו לא רק בגדר הזכרת מעין המאורע גרידא (ראה להלן במילואים (א). ושם שיל"ע בנוגע לפורים), משא"כ בברהמ"ז שמזכירין בברכת הארץ, אף שנקראת ג"כ ברכת הודאה, אבל עיקרה ברכה על הארץ, וה"ז ע"ד מעין המאורע בכלל. וראה שו"ת אבנ"ז (שבמילואים שם) סק"א וסק"ה].

אלא, שכ"ז איננו שוה לנו, שדבר שכזה הו"ל להפוסקים לפרושי בהדיא, ואין בכוחנו לחדש חילוק חדש שלא נזכר בפוסקים. ואדרבה, כיון שלשי' הראבי"ה מחזירין אותו בברהמ"ז דוקא, דלדידי' חמירא מתפלה דשויוה חובה, ולכמה פוסקים (ראה מג"א סתרצ"ה סק"ט.

---

* ואף שרמב"ם ובטושו"ע לא הובא ד"ז להלכה (ראה פתה"ד על העיטור הל' חנוכה סקמ"ט) – כ"ה בכמה ראשונים. והובא להלכה בב"י או"ח סי' קפז בד"ה ומ"ש אם שכח. ועיי"ש בד"ה ובחנוכה. וכ"כ במג"א סי' קפח סקי"ג וסוסקי"ח ובשו"ע אדה"ז סי"ד וסי"ז. וראה מג"א סתרצ"ה סק"ט. אבל להעיר מגי' רבינו חננאל בגמ' שם. ובכס"מ ולח"מ ברכות פ"ב ה"ו שהרמב"ם הכריע כירושלמי שהוא חובה. וראה ראש יוסף שבת שם ד"ה אמר רב ששת. וכעי"ז הוא במאירי שם. או"ז סשכ"ז. וראה גם בראי"ש שבת פ"ב סט"ו, שלמסקנא י"ל דצ' להזכיר גם בברהמ"ז. אבל ראה בקיצור פסקי הרא"ש. וראה פר"ח סתרפ"ב סק"א. וראיתי בס' חי' רבינו ישעי' (רייניגר) שבת כד, ב שר"ל שבזה"ז שאין מדליקין נ"ח בחוץ ההזכרה בברהמ"ז חובה. אבל ד"ז לא יושיענו לגבי פורים. אלא שבהגהות חשק שלמה שבת שם כ' למיסבר סברא, דפורים עדיף מחנוכה כיון שחוגגים במשתה ושמחה משפחה ומשפחה.

** וי"ל דוגמא לדבר: הזכרת טל בקיץ, שגם ע"ז אמרו (תענית ג, א) אם בא להזכיר מזכיר, ובלא הזכיר טל בקיץ אין מחזירין אפי' לא סיים הברכה (מג"א סי' קיד סק"ד. אדה"ז שם ס"ג), כיון שאין חיוב כלל לאומרו (מג"א שם. וראה משנ"ב סי' קכז בבה"ל ד"ה אומר).

ועוד להעיר, שאפי' בחורף, כשהזכיר טל ולא גשם, א"צ לחזור אפי' לא סיים הברכה (שו"ע אדה"ז סי' קיד ס"ו. וכ"מ בב"י שם ד"ה ומ"ש רבינו וכתב. ודלא כפמ"ג שם בא"א סק"ח), אף שתיקנו להזכיר גשם, ומדוע לא יחזור, ומההכרח ליישב באיזשהו אופן ע"ד ובדוגמת הנ"ל. (וראה תורת חיים סופר סק"ח. חקרי הלכות ח"ז על אתר. שערי תפלה ומנהג (אשכנזי) סנ"ט. אבל באמת י"ל (אף שדוחק קצת), שכוונת אדה"ז שאין מחזירין אותו, אבל אומרו במקום שנזכר, וכפי שהבין הפמ"ג בל' המחבר, וכדלהלן בהערה ז בפי' "מחזירין").

במוסגר. ושקו"ט בזה בכ"מ. ועפ"ז מקום לדחות הנ"ל. אלא שבהגהות הנ"ל (ע' יד. יז. לח) הובא שיש להשמיט החצע"ג).

ב. אמנם, הגרא"ח ע"ה נאה העיר, ונדפס בקובץ יגדי"ת (גל' א (יז), ירות"ו), ושוב נדפס בקצוה"ש הערות למעשה (שי"ל לאחרונה – ע' קטז (ועיי"ש ע' נו)), שאף שיותר נכון לומר על הסדר, אבל במקום שיש הזכרת שם, למה להיכנס לספיקות, ולכן יאמרנו במקום שנזכר. והוא עפמש"כ בכעי"ז במט"א (סתקצ"ט ס"ז (בשכח ותודיענו). ועו"ש סתקפ"ב ס"י (בשכח וכתוב לחיים)). ודלא כפמ"ג (שם בא"א סק"ד. וראה שד"ח מערכת ר"ה ס"ג סק"ג. וכוותי' דהפמ"ג פסק במשנ"ב שם סקט"ז. וצ"ע בערוה"ש שם ס"ז – כמאן ס"ל). וכ"ה בב"ח (סי' קיד ד"ה וכתב אבי העזרי, לגבי מוריד הגשם. וטעמו משום הוצאת ש"ש לבטלה, ראה בארוכה לקמן. וראה ב"ח סרצ"ד ד"ה והיכא). וכ"פ בענינו בשלחן שלמה (סתרפ"ב ס"ב וס"ג. סתרצ"ג ס"ב[2]). ומצאתי כדבריו בפסקי תלמיד הרשב"א (הוצאת בלוי) דיני תפלה סי"א, שכוללו במקום שנזכר.

ג. וניחזי אנן בס"ד דעת אדה"ז בד"ז. והנה אי משום הזכרת שמות קאתינן עלה, הרי ע"פ דין אין איסור בדבר (ראה מג"א סי' קפח סקי"א. שו"ע אדה"ז שם סי"ב),

---

ט"ז סתרצ"ג סק"ב) בפורים (משא"כ בחנוכה) מחזירין אותו בסעודה ראשונה שאוכל בו ביום, אין סברא לחדש מחלוקת מן הקצה אל הקצה, שלדידן קיל ברהמ"ז יותר מבתפלה. (ולהעיר בלשון השו"ע סתרפ"ב (משא"כ בטור), שמקדים דין ברהמ"ז לפני תפלה). [ושו"ר בהגהות עובר אורח שנדפסו מכת"י למג"א שם שט"ס במג"א, ובמקום "ולכן" צ"ל "ולכו"ע". ודבריו מסתברים].

[ולהעיר גם ממש"כ כמה מהאחרונים (ראה שע"ת סי' קפח סק"ג בשם באר יעקב, והובא גם במח"ב שם סק"ג. הגהות נתיב חיים שם. אורח נאמן סקכ"ט) במה שהעיר הרמ"א (שם ס"ז), מה שבחנוכה ופורים צ' להזכיר בהרחמן נוסח ועל הנסים ולא בר"ח (ראה בהערה ד), וכתבו לבאר מד"ע (ודלא כהטעם שברמ"א – כצ"ל בכוונתם, ולאו לפרושי ד' הרמ"א קאתי, כאילו נאמר שמה"ט בר"ח ה"ז בגדר לבטלה כמ"ש ברמ"א. וכ"כ בשו"ת אוהב משפט. ובכמה מהם נת' כן להדיא בדבריהם) בכמה אנפי, ותורף דבריהם דהזכרת עה"נ – ובברהמ"ז – חמירא טפי].

וכאמור, בד' כמה מהראשונים מפורש שכ"ה גם בברהמ"ז, שאף שאין מחזירין, בנזכר לפני חתימת הברכה חוזר (אלא שנחלקו אם הוא רק לפני סיום הברכה, או גם לאח"ז***).

והעיקר, שפשטות ד' השו"ע קאי גם על ברהמ"ז שחוזר בנזכר בין אתה להשם. וכ"ה להדיא במהרי"ל הל' חנוכה. ועוד.

ג) אלא שבשלחן שלמה משמע שמחלק בין ועה"נ שבתפלה לברהמ"ז, וס"ל שבתפלה צ' לחזור ולומר ועל כולם, אבל בברהמ"ז לא יחזור כלל. וראה בהערה הקודמת. ולכאו' צ"ל בדבריו, דבשכח בתפלה קאי בגוונא שעדיין לא הזכיר השם סמוך לחתימה. (ודוחק לומר שבנוסח שלו א"א "הא-ל ישועתנו", והרי נמצא הוא בכל סידורי אשכנז). ומ"מ צ' לחזור ולומר ועל

*** וראה בל' הארחות חיים הל' ברהמ"ז סמ"ט (וכ"ה בשו"ת הרשב"א ח"ז סתקל"ב), שי"מ שאין מחזירין רק אם סיים כל הברכה. ומ' דלדעה קמייתא גם לפני חתימת הברכה אינו חוזר. ויל"ד, שר"ל, דלדעה קמייתא אפי' כבר אמר שם השם אינו חוזר. ויותר נ', שמש"כ "כל הברכה" – היינו כל ברכת המזון. ור"ל שאם לא סיים ברהמ"ז יכול להוסיף הרחמן, כהמשך דבריו שם. וכ"מ בל' הכלבו הל' ברהמ"ז.

.indd 107 12/01/2021 01:06:04

אלא שלא רצו לומר שמות שלא לצורך (עיי"ש. ולהעיר גם משו"ע אדה"ז סרט"ו ס"ג במוסגר. ולהעיר גם משו"ע אדה"ז סתרכ"ד סי"א). וגם למש"כ בבגדי ישע (שם, והובא במשנ"ב סי"ב בבה"ל ס"ז ד"ה ואין) שאין לומר בתורת חובה, פשוט שיש לחלק בין הנדונים, בחוזר וכופל התיבות בגוף הברכה המחוייבת[1]. (וראה בארוכה בשד"ח שם משה"ק במאמ"ר סי' קיד סקי"ב על הב"ח שם. עייש"ב. וראה מה שהאריך בהערת המגי' בשו"ת אוהב משפט (עלוש) או"ח ס"ל. הנסמן בבירורי חיים סגל ח"א ס"י).

כולם, וה"ט לכלול כל ההודאות – הנוסח שבכ"י וההודאה דועה"נ – ביחד, ואח"כ מדלג ואומר מעין חתימה סמוך לחתימה, ראה מש"כ כעי"ז שם סי' קיד ס"ג ובסי' קיז ס"ד. (וצ"ע במשנ"ב בבה"ל שם שכפה"נ לא ראה ד' השלחן שלמה בנוגע לאמירת ועה"נ במקומם).

ד) והנה, הבגדי ישע כתב כך לתרץ קושיית המג"א סקי"א במה שכ' הרמ"א ס"ז שלא להזכיר יעו"י בהרחמן בשכח להזכיר של ר"ח, משום הזכרת שמות, דמ"ש משאר תחנות ובקשות – כיון שאומרו לשם חובה. וכדבריו – ועכ"פ, כעי"ז – כ"כ גם בברכת יהונתן (להרר"י אייבשיץ) כאן סקי"א. ערוה"ש סי"ז. (וראה באו"א בשו"ת רב פעלים ח"ב או"ח סל"ז. שם ס"מ, **עייש"ה**).

וכד מעיינת בה שפיר, נראה שיל"פ בדבריהם, דלא מחמת איסור ברכה לבטלה קאתי עלה, כ"א כעין מש"כ אדה"ז כאן, שבאמת אין איסור בדבר, אלא שלא רצו לאומרו שלא לצורך. ועז"כ לבאר מ"ט גרע משאר תחינות ובקשות [ובסגנון אחר, שגם בדברי אדה"ז צ"ב והסברה, מדוע ה"ז שלא לצורך יותר מתחינות ובקשות דעלמא]. ונימוקם עמם, כיון שהוא לשם חובה וגרע טפי, אבל לא שיש סרך איסור בדבר. וגם מל' הרמ"א מוכרח שאין כוונתו שהוא בגדר איסור ברכה לבטלה ממש, שפתח דבריו יאיר ש"אפשר" שיש לאומרו בהרחמן. וגם בגמר דבריו נתפס, שכותב בדרך "אולי יש לחלק" ו"כן נראה לי", שבפועל "אין לאומרו לבטלה" וש"כן נוהגין", והיינו לא שאסור לאומרו, אלא שלמעשה אין לאומרו מה"ט (וקרוב לזה כ' בשו"ת אוהב משפט שם שהרמ"א בא רק ליישב המנהג).

אמנם, אינהו מיירי בהזכרת שמות, ולד' הבגדי ישע אסור גם ללא הזכרת שם. וכן עולה מד' החוו"ד סי' קי בבית הספק סק"כ. ובזה מוכח מרמ"א כאן דלא ס"ל הכי. [ובכ"מ עירבבו בין הנושאים: הזכרת שמות בתוך ברכה המחוייבת (כבנדו"ד); אמירת נוסח תפלה שי"ב שמות כשאינו מחוייב (כברמ"א שם); ואפי' ללא שמות כשאומרו אדעתא דחובה (כשי' הבגדי ישע ודעמי'). ולא קרב זא"ז, ויש בזה מה שאין בזה].

ואכן כמה מהפוסקים כתבו לומר בהרחמן בנוסח קצר וללא הזכרת שם – ראה ארחות חיים ספינקא (כאן סק"י. סתכ"ב סק"ב) מה שהביא ממאורי אור (חלק באר שבע לט, ב. שם קטז, א) לאומרו בסוף ברהמ"ז, וכן בסוף התפלה. וראה גם כה"ח סקל"ד. שו"ת רב פעלים שם, ושכן המנהג פשוט. ועיי"ע בשו"ת אוהב משפט שם. ובאמת, הכי נהוג בלא"ה להזכיר של ר"ח בהרחמן גם בלא שכח, אבל לא במטבע ונוסח דיעלה ויבוא, וממילא אינו בגדר ובמקום ברכה.

ועכ"פ, דברי הבגדי ישע ודעמי' ל"ש לנדו"ד, שעיקר סברתו לאסור לומר ברכה של רשות לשם חובה, ולדעתו ה"ז אסור גם ללא הזכרת ש"ש. ואנן קיימינן השתא באומר ברכה המחויבת ממש, אלא שחוזר וכופל התיבות שבראש הברכה*, שכיון שכעת מחוייב לאומרו

---

* ולהעיר מ**כנעי"ז**, בטעה בקריה"ת בנגינת הטעמים (וראה אצלנו במקורות ועיונים להלכה יומית אות תרכה (כת"י)), כשהענין משתנה ע"ז, שחוזר וקורא, גם כשצריך לכפול שם השם (משנ"ב סי' קמב סק"ד בשם שולחן עצי שטים. וראה חיי"א כלל ה ס"ב. וצע"ק בהמסופר בס' למען ידעו ע' 139. וי"ל. ובפרטיות, ובנוגע למעשה שהי' – ראה לקו"ש חט"ו ע' 441 ע"ד ב' הפירושים בפסוק. ואף גם להמבואר באג"ק

מחמת שלא גמר הברכה אי"ז לבטלה (ראה עד"ז בשו"ת אוהב משפט שם בשי' הב"ח. ועיי"ש שבהזכרת גשמים שאני, כיון שהוא שלא לצורך, וכדלהלן בפנים. ולפ"ז, דבריו קרובים לד' אדה"ז, שאין לאומרו שלא לצורך. ונצטרך לדחוק ולומר בל' הב"ח של' "לא תשא" דקאמר – לאו דוקא הוא).

(ח"ד אגרת א'קד) שיש לקרות לפי טעמי הקריאה גם כשאינו מתאים לפי' הפשוט – מקום להקל לאחר מעשה במקום שנחלקו בפי' הכתוב. וע"ד מש"כ בשע"א ש"ג סט"ו – הובא שם – לענין המקראות שאין להן הכרע. ובנוגע לשינוי שוא נע במקום נח המסופר שם – ראה ספר חיים פלאגי סט"ז סקח"י. ועיי"ע א"א מבוטשאטש מהדו"ת שם. הליכות שלמה פי"ב הע' לו).

וי"א (שו"ע סי' קמב ס"א, וכהבנת הפר"ח וביהגר"א שם שחולק על הרמ"א. וראה מקו"ח שם. אבל ראה פמ"ג בא"א סק"א) שגם בטעה בדקדוק אותיות ואין הענין משתנה, שחוזר וקורא. ובפשטות, גם בזה מיירי אפי' כשחוזר וכופל שם השם (ראה שערי רחמים על שע"א ש"ג סקי"ח – הובא ושקו"ט בזה בשו"ת צי"א חי'"ב ס"מ. וראה סה"ש תש"ד ע' 25. אבל ראה לקו"ד ח"ב ע' 456. וכעי"ז בשו"ת תשוה"נ ח"ב סצ"ד בשם הגר"ח מבריסק, אבל לא נתפרש שם להדיא בנוגע לשם השם. ולהעיר מאג"ק חי"ח ע' כא).

וגם להרמ"א (שם) שהקל בדבר (באם נאמר שנחלקו המחבר והרמ"א) – מ"מ כתב שאפי' בשינוי בטעמים וכשלא נשתנה הענין, גוערין בו אבל אין מחזירין. ולפי פשוטו, מה שגוערין בו הוא בשעת מעשה (ראה במילואים (ד)). ומש"כ הרמ"א שאין מחזירין – צ"ל הכוונה שאינו חוזר לאחרי שכבר המשיך בקריאה (שו"ת תשוה"נ – הובא במילואים שם), או כשכבר גמר הפסוק. ובאו"א, שא"צ לחזור לראש הפסוק, כ"א למקום הטעות. ולהעיר משו"ע אדה"ז סס"ד ס"ב במוסגר. (וי"ל דוגמא לד"ז, במרדכי תענית סתרי"ב בשם ראבי"ה הל' תעניות (סתתמ"ו – דלקמן הערה יא) הובא בב"י סי' קיד, במי שהזכיר גשם בקיץ, עיי"ש). ועוי"ל שהוא מצדו אינו מחוייב לשמוע לדבריהם לחזור, וגם אין בכחם לכוף עליו לחזור, אבל גוערין בו לתקן טעותו (או על שטעה). או"י שהוא רק גערה מועטת (כל' תרוה"ד, ראה במילואים שם). וראה אורח נאמן סק"ד. וא"כ, איך שלא נפרש, באם נאמר שהפי' הוא שחוזר ומתקן טעותו, הרי גם בזה הוא כנ"ל, אפי' בקרא כבר שם השם.

ואיך שיהי', סוגיין דעלמא דלא כוותי', שהרי "איסור ברכה לבטלה הוא משום הזכרת ש"ש לבטלה" (סברה"נ פי"ג ה"ד. וראה בתשו' אאמו"ר בסו"ס קדש לה' רייך סק"ד. וש"נ), וכשאינו מזכיר ש"ש אין כאן בית מיחוש. וגם בהזכרת שם, כשאינו אומרו בברכה או לבטלה, לית לן בה. וגם בנוגע לאמירת יעו"י בהרחמן אין חשש איסור, ורק שלא רצו לאומרו שלא לצורך, משא"כ כשיש צורך בדבר, כבנדו"ד. (וראה גם בפמ"ג בא"א סק"י בנוגע למי ששכח יעו"י בחוה"מ, שכיון שיש ספק בדבר י"ל יעו"י בהרחמן).

וכן מוכח גם מד' הפוסקים (נוסף לד' אדה"ז) שכתבו ליישב קושיית המג"א כאן באו"א (ראה תוספת שבת בספר פלאים. ועד"ז קצת בא"א מבוטשאטש), או שכתבו מד"ע טעם אחר לחלק בין הרחמן דחנוכה ופורים לנוסח יעו"י בר"ח (נזכרו בשמותיהם לעיל הערה ב. וראה גם אפיקי מגינים סק"י. שו"ת התעוררות תשובה ח"א ספ"ז).

ולהעיר, שמצינו שקו"ט בכמה ענינים בכיו"ב בפוסקים. וגם בזה נתפשטה ההכרעה שאין מקום לחשש – ראה בארוכה במילואים (ב). ושם נתבארו ג"כ צדדי השקו"ט בעיקר הענין, קחנו משם.

והנה, אף גם המשנ"ב שהב"ד הבגדי ישע כאן, ל"כ לפסוק כך למעשה, וכדמוכח גם ממש"כ בכיו"ב במשנ"ב סתרי"ח סקכ"ט (ואולי יש לחלק כיון שאינו אומרה כברכה בפ"ע, משא"כ באומרה במקום ברכת אשר נתן. וראה גם שש"כ ח"ב פנ"ז הע' כא). וכן מוכח במשנ"ב סי' קצג סקכ"ו שבמקום ספק אפשר לזמן בשלשה (ודלא כבגדי ישע כאן – ראה לקמן). [וכמו"כ כ' גם שאין בק"ש חשש ברכה לבטלה (ראה במילואים (ב))]. וילה"ע גם ממשנ"ב סס"ו סקנ"ב. סי' קא סק"ד בשם החיי"א כלל כד ס"ב. ועכ"פ, בנדו"ד, בנוגע לאמירת ועה"נ, מוכח דלא ס"ל הכי, ממש"כ (בסי' קיד בבה"ל שם) לחזור למקום הראוי. וכ"כ (סתקפ"ב סקט"ז) אפי' בההוספות שבעשי"ת. וראה גם במשנ"ב סי' קכז בבה"ל ס"ב ד"ה אומר וד"ה אבל. ושם,

.indd 109 12/01/2021 01:06:04

שכשמוסיף שבח בברכתו בודאי לית לן בה. וי"ל ולחלק כנ"ל בפנים, ושגם לדעת הבגדי ישע ודעמי' אין לחוש בנדו"ד.

איברא, שבבגדי ישע סוסי' רח מ' שגם כשכולל בתוך הברכה הוספת שבח ה"ז בחשש הנז', עיי"ש שכ' סברא הנ"ל בתור טעמא דמילתא דקייל"ן (סוסי' רח) שאין לכלול מין אחר בברכת מעי"ג. אמנם, שאני התם (ראה בארוכה דברות מרדכי שפירא ס"ט ענף ב סקי"א. ועייעו"ש ענף ה סקי"ג. אלא שבחלק מהדברים שם יש להנדז. ואכ"מ), שה"ז כאילו מוסיף ברכה נוספת בתוך הברכה (שברכת מעי"ג כוללת כמה ברכות – על המחי', על העץ וכו'), והזכרת השם הוא על שניהם**. וק"ל. וי"ל שגם החולקים על הבגדי ישע כאן, יתכן שיודו שיש מקום לחשש כזה בכולל מין אחר בברכתו, ומה"ט. ולאידך, גם את"ל כסברת הבגדי ישע, שאין לומר בקשה של רשות אדעתא דחובה, אין הכרח לאסור לכלול מין אחר בברכתו, כיון שבלא"ה מחויב בברכה.

[וראה במילואים (ג) בהשקו"ט במי שרוצה להפסיק אמירת ק"ש באמצע, וברצונו שלא יעלה לשם ק"ש, ויקרא אח"כ. והשייכות לעניננו, עיי"ש].

** ראה עד"ז במשנ"ב סי' קפח סק"ל בנוגע חתימת ברכת אשר נתן בברהמ"ז בר"ח שחל בשבת, כשלא הזכיר של שבת ושל ר"ח, שהקשה במג"א סקי"ד מ"ט לא יחתום בר"ח. ולהעיר גם ממאמ"ר סי' קפח סקי"ז, שכ' לבאר דעת הסוברים שאין לחתום בשל ר"ח, שהוא מחמת דין הנ"ל שאין לכלול מין נוסף בברכה, אף דהו"ע ס"ל שאין חשש ברכה לבטלה בהזכרת שמות בברכה, וכנ"ל בפנים בתחילת דברינו. אלא שי"ל דס"ל שדין זה הוא מטעם אחר – מחשש הפסק או כעין דובר שקרים, וכיו"ב (ראה אצלנו במקורות ועיונים להלכה יומית אות תכו (כת"י). וראה אפיקי מגינים כאן סק"ח וסקי"א. ולהעיר שבשו"ת תה"ד ס"ל כ' שהוא מילתא בלא טעמא). ובעיקר דבריו, כבר קדמו באהעו"ז שם ס"ז. וראה הגהות יא"פ למג"א שם, שר"ל שיש ט"ס במג"א, ושגם המג"א בעצמו נתכוון לציין לדין הנ"ל בסי' רח בישוב קושייתו. וראה בהגה בשו"ע אדה"ז שם סי"ג הטעם שבנדו"ד שאני, ושאפשר לחתום בשל ר"ח.

והנה, בגוף דברי הבגדי ישע, ילה"ע, דמה שהוכיח מזה שלא כתבו בספק ברכות שיאמר בריך רחמנא, כיון שאומרו לשם חובה ואסור גם ללא הזכרת שם – הנה, כמה פוסקים אכן כתבו לעשות כן. ועוד ועיקר, שלדעת הפוסקים (תר"י ברכות מג, א – בדפי הרי"ף. ט"ז סרי"ט סק"ב. ועוד) שצ"ל "רחמנא אלקנא", וכ"פ אדה"ז (סברה"נ פי"ג הי"ד), סרה הוכחתו. ועוד וג"ז עיקר, שדעת אדה"ז (שם), שגם באמירת רחמנא ה"ז בגדר לא תשא, וכ"כ כו"כ מהפוסקים (שו"ת רעק"א סכ"ה. ועוד. וראה בתשו' אאמו"ר הנ"ל – בארוכה. וש"נ). ומדבריהם מוכח שכ"ה **מצ"ע**, ולא מטעם שנאמר אדעתא דחובה.

ומש"כ בבגדי ישע להוכיח מגמ' (ברכות מה, ב) שלא רצו לזמן על הספק, גם בשלשה, אף שאין שם הזכרת שמות, וס"ל שבנאמר לשם חובה ולשם ברכה ה"ז ברכה לבטלה – הנה, נוסף לזה שי"ל דזימון שאני מהזכרת יעו"י וכיו"ב, שהוא בגדר ברכה (כל' הגמ' ברכות מו, א, וכן שם מח, ב: ברכת הזימון. וכ"מ שם (מו, א) בחשבון הברכות בברהמ"ז. וראה בהשגות הראב"ד על בעה"מ ברכות מד, א – בדפי הרי"ף. רשב"א בשמו (שם מט, א. נד, א). רמב"ן בשמו שם נד, ב. טור סי' קפח בשמו. וראה ערוה"ש סי' קצב ס"א. אבל ראה מאירי שם מה, א ד"ה בענין הזימון. וראה הנסמן במורשת משה ברכות ספ"ג. ואכ"מ), וכן עונין אמן אחריו (ראה שו"ע ורמ"א סי' קצח ס"א. מג"א רסי' קצב. אדה"ז שם ס"ב), ולכן אסור לאומרו, [וא"ש שהמג"א כ' כאן לתמוה על הרמ"א, שאין איסור אפי' בהזכרת שמות בתחינות ובקשות, ובסי' קצג סק"ח כ' להחמיר שלא לזמן כשפטור. אבל ראה לקמן] – עוד זאת, שלגי' בה"ג (הל' ברכות פ"ז) הרי"ף והרא"ש (שם) לא הי' שם ספק (עיי"ש דגרסי "יתבי וקאמרי" ולא "יתבי וקא מיבעיא להו". ובשו"ת פנים מאירות ח"א סנ"ז מוכח דל"ג הכי. וראה שו"ת חיים שאל ח"א סע"ה), ולכתחילה סברי רבנן דפטורים מזימון.

ועוי"ל, שכשפטור מזימון ה"ז הפסק בין נטילה לברכה. ועוד טעם בדבר, שבהוספת זימון לפני ברכה ראשונה מיחזי כמוסיף על הברכה (ראה עד"ז פנ"י ברכות מה, א בתוד"ה אם רצו,

.indd 110 12/01/2021 01:06:05

וכן מצינו בש"צ ששכח עננו, שפסק אדה"ז (סי' קיט ס"ה) שאם לא חתם רפאנו אומר עננו ואח"כ חוזר ואומר רפאנו. וכ"פ הב"ח (שם). וכ"ה במט"א (סתר"ב ס"ח). ודלא כעו"ת (סי' קיט סק"ד) דס"ל שהוא בגדר ברכה או ש"ש לבטלה. וראה בא"ר (שם סק"ו) דאישתמיטתי' ד' כל הפוסקים. ועיי"ע בד' המגי' לשו"ת אוהב משפט (שם) שכ' גם בדעת העו"ת שהוא רק להרוצה להחמיר.

(וראה בפתה"ד (סי' קיד סק"ה, הובא בשד"ח שם) ובאלף המגן (סתקפ"ב סקכ"ו) שהקשו בדעת הב"ח והמט"א, דהני מילי סתראי נינהו, וסותרים ד"ע, שבמק"א חששו להזכרת השמות, כנ"ל. וראה בשו"ת אוהב משפט שם ובשו"ת שמחת כהן (חאו"ח בסוה"ס – חי' לשו"ע סתרפ"ב – שלב, א ואילך) בישוב דעת הב"ח, ושגם איהו ס"ל שאי"ב משום הזכרת ש"ש לבטלה, ול"כ רק להחמיר כשא"צ בדבר, או שהוא רק בדעת הראבי"ה ולי' לא ס"ל, ובנדו"ד מודה שיחזור למקום הראוי).

ד. אלא שעדיין יש מקום עיון, שהרי בההוספות שבעשי"ת שמתקנת הגאונים (זכרנו, מי כמוך וכו') פסק אדה"ז (סתקפ"ב ס"ו) שאומרו במקום שנזכר. ודלא כפמ"ג הנ"ל. (וראה מ"מ וציונים אשכנזי לשם). ולא מסתבר כלל לומר בטעמא דמילתא בכדי שלא להזכיר שמות שלא לצורך, דבר שלא נרמז כלל בל' אדה"ז. ובכלל – טעם זה ל"ש רק לההוספה שבברכת מודים ("וכתוב"), שהרי בשאר ההוספות אין הזכרת שמות.

ולכאו' אפ"ל בדעת אדה"ז, דה"ט לפי שלא קבעו לה מקום בתוך הברכה, וכל הברכה מקומה, כמו בהזכרת גשמים (וכמ"ש אדה"ז בסי' קיד ס"ו, ע"פ הרא"ש ריש תענית), משא"כ בברכת עננו שמקומה דוקא לפני רפאנו, בין גואל לרופא (עיי"ש בל' אדה"ז. ועד"ז כתבו כמה לחלק בדעת הב"ח והמט"א – ראה קצוה"ש שם. ועוד).

אמנם, לאידך, בשכח אתה חוננתנו פסק אדה"ז (סוסי' רצד) שחוזר למקום הראוי, וצ"ע טעם החילוק. ואוי"ל, דאתה חוננתנו שאני לפי שצ"ל דוקא לפני בקשת צרכיו (כפס"ד אדה"ז שם ס"א. ובמק"א הארכנו. ואכ"מ).

ע"פ הטור סי' קפז שלא להוסיף לפני ברכת המזון, והובא בשו"ע אדה"ז שם ס"ה).

ועוד ועיקר, דס"ל שחובת זימון הוא לצאת מהמברך ברכת הזן, וכיון שחילוק ברכות עדיף אא"פ לזמן (ראה ב"ח סי' קצג ד"ה ומיהו. מחה"ש שם סק"ד. וראה מג"א שם מה שהוכיח מברכות מב, ב. וגם בדברי המג"א אין כוונתו שאסור לזמן זימון של רשות, כפי שהבינו כמה, אלא שאי"ז בגדר זימון כיון שאינו מוציא. וראה משנ"ב סי' קצג בשעה"צ סקכ"ב, דמסתברא שאי"ל לשון "נברך", כשבפועל מברכים כאו"א בפ"ע).

ואיך שיהי', לרוה"פ, מותר לזמן בשלשה זימון של רשות, וי"ב משום ברוב עם, ורק בשנים אין לזמן (שבזה אין גדר ברוב עם – ראה שו"ע אדה"ז סי' קצב ס"א), וכן בעשרה כיון שיש הזכרת השם, וה"ז כבכל ברכה לבטלה.

שו"מ אריכות בכהנ"ל – וכן בכמה מהפרטים שנת' אצלנו במילואים כאן – בשו"ת הרי יהודה (יוסף) או"ח ח"א סכ"א (ועייעו"ש

ה. אבל באמת נראה, שבההוספות שבעשי"ת טעמא אחריתי איכא בגווה, והיינו דשאני עננו שאף שאין מחזירין אותו, מ"מ הוא מדינא דגמרא (ראה **עד"ז** בשו"ת תה"ד סי' קמד), וכל שאפשר לו לתקן טעותו עליו לחזור, וה"ז עדיין בגדר אין מחזירין (עיי"ש בשו"ע אדה"ז). ועד"ז הוא בנוגע להבדלה בתפלה. אבל בהוספות שבעשי"ת, ה"ז הזכרה שלא לצורך, כיון שאינן אלא תיקון הגאונים. (ובאמת כתבו הגאונים והראשונים בכ"מ, שמן הדין אין להפסיק לאמירתם, אלא שכבר נהגו – ראה בארוכה בהנסמן בקובץ אהל שרה (רוטשטיין, תשנ"ט) ע' תרס ואילך). וה"ז בדומה (קצת) למש"כ אדה"ז (סרפ"א ס"ב) לגבי מי ששכח לומר לא-ל אשר שבת: לא יחזור לראש הברכה בשבילו הואיל ואינו אלא מנהג בעלמא.

ובאו"א קצת, שבאמת לדעת הראשונים (תוד"ה והלכתא – ברכות יב, ב. ועוד) דס"ל שגם בהוספות שבעשי"ת מחזירין אותו כיון שהוא בגדר משנה ממטבע שטבעו חכמים, ודאי דינא הכי שחוזר לראש הברכה (ראה שו"ת איש מצליח ח"ב או"ח ס"ב (ד, א)). אמנם, כיון שלהלכה אין ההוספות מעכבות, וקיי"ל שאינן בגדר מטבע שטבעו, משו"ה אומרן במקום שנזכר.

אבל בנוגע להזכרת גשמים, מלכתחילה לא איכפת לן, ובזה הוא מטעם אחר, כיון שכל הברכה מקומה, וה"ז הוספת שבח בין שאר השבחים שבברכה זו, וממילא א"צ לחזור להתחלת הברכה, ומה גם שעי"ז מזכיר שם השם שלא לצורך. וגם אם חוזר ואומר ממשיב הרוח ואילך, שאי"ב הזכרת שמות, אין טעם בכך, כי מה שנהגו לאומרו לפני מכלכל חיים הוא רק ממנהגא, ובדבר שהוא רק מנהג אין מחזירין אותו. וד"ז הוא דין מיוחד בהזכרת גשמים (ראה בהערה ט כאן).

ויש להוסיף, שבנוגע לההוספות שבעשי"ת, אאפ"ל שיש מקום מיוחד בתוך הברכה לההוספות, כיון שמלכתחילה ה"ז רק מתקנת הגאונים.

וי"ל כל הנ"ל בסגנון פשוט, שבכל ההזכרות חוזר למקום הראוי, אא"כ גוף ההזכרה הוא ממנהגא (כבהוספות שבעשי"ת), או אפי' כשהיא הזכרה המחוייבת אבל מקום ההזכרה בברכה זו הוא ממנהגא (כבהזכרת גשמים).

ז. ועפ"ז, שאני אמירת ועה"נ שהוא מדינא דגמרא, וגם לא נזכר בד"ז שלא קבעו לה מקום בתוך הברכה. ואדרבה, מקום לומר (ראה עד"ז שו"ת שמחת כהן שם) שמקומה דוקא שם, לפי שצ' לכלול כל ההודאות (ראה **עד"ז** בשלחן שלמה שם[ה])

סט"ז וסכ"ב), ובנה אצלו ציו"ן לכמה פוסקים ששקו"ט בכ"ז. ובחלק מהדברים עולים דברינו בקנה אחד. ואכ"מ עוד.

ה) כמודגש גם בנוסח הברכה: מודים וכו' על חיינו כו' ועל נשמותינו כו' ועל נסיך וכו' ועל נפלאותיך, ולאחרי כל ההודאות מוסיף: על הנסים (ובפרט לנוסח דידן – ועל הנסים בתוספת וא"ו), ומסיים: ועל כולם. וכ"ה גם להנוסח (ראה אבודרהם סדר תפלות חנוכה. וכ"מ ברמב"ם סדר תפלות לכל השנה. ועוד. וראה שומר ציון הנאמן גליון מא – פב, ב) שמקומה הוא לפני הטוב כי לא כלו כו'. ולהעיר

.indd 112 12/01/2021 01:06:05

לפני שאומר "ועל כולם" בתפלה, או "ועל הכל" בברהמ"ז (ששם מקומו – ראה כלבו הל' ברהמ"ז. טור ורמ"א סי' קפז ס"ד. ועוד. וראה בלשון הלבוש שם: **דשייכא הכא** כלומר וכו' עיי"ש. ועיי"ש בא"ר סק"ז). וד"ז מתאים לפס"ד הגמ' (ברכות מט, א) שצ' שיאמר הודאה תחילה וסוף, והרי מה"ט אומרים שוב ועל הכל, כמ"ש בטור (שם). (ובמג"א (שם סק"ב) שבלא אמר תחילה וסוף מחזירין אותו. אבל ראה בשו"ע אדה"ז (שם ס"ד במוסגר)). וילה"ע גם ממ"ש אדה"ז (סרפ"א שם) גבי אמירת לא-ל אשר שבת, שלא יאמר אותו במקום שנזכר כיון שאינו שייך שם. (וראה בפמ"ג שם בא"א סק"ג). ומזה מובן שצ"ל דוקא במקום ששייך שם.

ואדרבה, כשאומר עה"נ במקום שנזכר, ה"ה משנה מנוסח הברכה, וחסר במעין חתימה סמוך לחתימה.

ואף את"ל שמעין חתימה אינו מעכב, ושקו"ט בזה בכ"מ (ראה שטמ"ק ביצה יז, א בשם הריטב"א שחוזר לראש – הובא בנשמ"א כלל כח סי"ב. וראה שו"ת חקרי לב או"ח סע"ג. מעט מים ס"כ. א"א מבוטשאטש ס"ו סק"ג ובברכת אברהם לשם סקל"ט. שו"ת שו"מ מהדו"ק ח"ג סי' קע. משנ"ב סי' סו סקנ"ב. הנסמן בשו"ת יבי"א ח"ג או"ח סל"ו. ובדעת אדה"ז – ראה בשו"ע שלו סנ"ט ס"א. סי' קיד ס"ח (במוסגר). וראה הנסמן במהדו"ח סנ"ט שם) – מ"מ לכתחילה ודאי אין לשנות. [ולהעיר, שלמרות הישובים בדוחק בכ"מ בנוגע לכמה מנוסחאות הברכות בענין זה — החמיר אדה"ז בסידורו בכ"מ שיהא בנוסח הברכה מעין חתימה סמוך לחתימה שלא מדוחק][1].

ואף גם אם ירצה לחזור אח"כ ולומר מעין חתימה – הנה נוסף לזה שא"כ יזכיר

שבנוסח שברמב"ם (בכת"י) הוספת "ועל כולם" הוא רק כשאומר על הנסים. ויומתק לפמשנ"ת. (אבל במס' סופרים פ"כ ה"ה הוא לפני חתימה ממש. וה"ט דס"ל שאין להוסיף באמצע הברכה – ראה נחלת אריאל שם). ועד"ז בברהמ"ז: נודה לך ה"א על שהנחלת כו' ועל שהוצאתנו כו' ועל בריתך כו' ועל תורתך כו' ועל חוקיך כו' ועל חיים כו' ועל אכילת כו', ולאחכ"ז ועל הנסים, ומסיים: ועל הכל.

ו) אלא שבחנוכה בשכח בתפלה (משא"כ בברהמ"ז) – אין כאן בית מיחוש כיון שמסיים "להודות ולהלל לשמך הגדול", שהוא מעין החתימה. וכ"כ בקצוה"ש שם.

וכש"כ לנוסח הספרדים – ומקורו בסי' רע"ג, וכעי"ז במס' סופרים שבהערה הקודמת (אבל שם הוא בסיום הברכה ממש סמוך לחתימה, כנ"ל שם) – שמסיים בשניהם בברהמ"ז ובתפלה, הן בחנוכה והן בפורים: ונודה לשמך הגדול סלה. וכ"ה בשנו"ס שברמב"ם סדר תפלות לכל השנה (הוצאת פרנקל).

אבל ברוקח סרכ"ה כ' שלא לומר נוסח הנ"ל. וכ"מ בתוד"ה פסק – מגילה ד, א. **ועוד**.

[ולהעיר מטור סי' קפז שי"א כן (עכ"פ נוסח כעי"ז, ותלוי בשינויי נוסחאות שם) **בכל** ברהמ"ז סמוך לחתימה, ושא"צ לאומרו. ובלבוש שם שטועים הם ומשנים ממטבע שטבעו חכמים. ומדבריו מ' קצת דלא יצא יד"ח. אבל עד"ז הוא באו"ז הל' סעודה סי' קעט. וכ"ה גם בפי' סדר התפלה לרוקח בנוגע לכל ברהמ"ז, אף ששולל אמירתו בעל הנסים. ואולי הא בהא תליא].

ועדיין י"ל, שגם בחנוכה שמסיים כנ"ל (או לנוסח הספרדים בכלל), אין לשנות ממה שטבעו חכמים.

.indd 113 12/01/2021 01:06:05

שוב ש"ש שלא לצורך, ולא הועילו חכמים אלה בתקנתם, עוד זאת, שעדיין משנה קצת בנוסח הברכה שטבעו חכמים (ראה שו"ת שמחת כהן שם).

ז. ולהעיר, שאפי' בנוגע להזכרת גשמים שאומרו במקום שנזכר – כתבו בכ"מ (צל"ח ברכות כט, ב ד"ה טעה. משנ"ב סי' קיד סקכ"ט. שם קיז סקט"ו. וכ"מ בדה"ח פל"ג סע"ט) שצ' לחזור ולומר מעין חתימה סמוך לחתימה. ואין לנו הכרח בדעת אדה"ז בענין זה. וראה בשו"ת שמש ומגן (או"ח ח"ג סל"ח) שר"ל בדעת אדה"ז שמוסיף ואומר מעין חתימה סמוך לחתימה[ז].

ובנדו"ד, בנוגע לאמירת ועה"נ, גרע טפי, כיון שההפסק הוא במטבע ארוך, שי"א שבהפסק של כמה תיבות בין מעין החתימה לחתימה לית לן בה. וכ"מ גם דעת המט"א (סתקפ"ב שם). וכפי שפי' דבריו בקצוה"ש (שם). [וילה"ע מזה שאין מזכירין ועה"נ במעי"ג לפי שאי"ב הודאה (הגמי"י ברכות פ"ג בשם שו"ת מהר"ם מרוטנבורג (ד"פ ס"ע)), וגם אחרי "ונודה לך", שאין להפסיק בין סמוך לחתימה לחתימה – ראה לבוש סר"ח סי"ב (ויל"פ בכוונתו באו"א קצת. אבל כ"מ שפי' בכוונתו במחה"ש סר"ח סקי"ח). א"ר סתרפ"ב סק"ב (עד"ז). וראה שו"ת יבי"א ח"ג או"ח סל"ו)].

ח. ויש להוסיף בכ"ז, ובהקדם, שבכ"מ כתבו לבאר שאמירת ועה"נ אינה (רק) בגדר הזכרת מעין המאורע[ח], כ"א היא (גם) מגוף ועיקר תקנת חכמים שקבעו בהודאה, ומדין פרסומי ניסא – ראה בארוכה במילואים (א) – ומכיון שכן, בנוגע לענייננו, אף

ז) אולם, לכאו' ממשמעות דברי אדה"ז בנוגע לההוספות שבעשי"ת נ' דלא איכפת לן מזה, שהרי בנוגע לההוספה בברכת שלום ("ובספר חיים") ודאי שצריך לחזור למקומו, כיון שמקום ההזכרה הוא בחתימת הברכה ממש (כמ"ש הטור סתקפ"ב שסמוך לחתימה מוסיפין לומר בספר. וכמדומה ברור שכ"ה ברוב ככל הנוסחאות), וא"כ עכצ"ל דקאי בשאר ההוספות, והרי רוב ההוספות – זכרנו ומי כמוך – נאמרות מיד בסמיכות לנוסח מעין חתימה שסמוך לחתימה*, וא"כ מאי קמ"ל שאומרו במקום שנזכר, אם נאמר שבלא"ה צ' לחזור ולומר מעין חתימה סמוך לחתימה. ודוחק לומר דקאי רק בנוגע לאמירת "וכתוב".

ויש לדחות, שר"ל שא"צ לחזור לראש הברכה. ועוד זאת, דקושטא קאמר שמצ"ע א"צ לחזור לאומרו במקומו, אף שברובם ככולם דההוספות חוזר למקומו מטעם אחר, אלא שלמעשה נפק"מ רק בנוגע לאמירת "וכתוב".

ח) ע"ד הזכרת יעו"י בר"ח. וגם בזה פסק בדה"ח (סל"ג סע"ט. ודבריו הועתקו בשלימות בסידורי חב"ד במקומו לפני יעו"י) בשכח ונזכר קודם חתימת הברכה שחוזר ואומר ותחזינה (וכ"ה במרדכי ברכות פ"ד סצ"ח בשם ראבי"ה. אלא שלראבי"ה גם בהזכרת גשמים חוזר למקום הראוי – ראה בהערה ט ובהערה יא כאן השקו"ט בדעת הראבי"ה).

וכ"נ מפשטות ל' השו"ע סתכ"ב ס"א ממש"כ "מחזירין אותו", משא"כ בנזכר לאחר החתימה שכ' שאומר במקום שנזכר. וראה צל"ח ברכות שם.

ולהעיר שמל' השו"ע סי' קיד ס"ו (ובשו"ע אדה"ז שם – ס"ז) מוכח שפי' "מחזירין אותו" בכלל – היינו שאינו אומר במקום שנזכר. וראה

* ולהעיר מדעת הריטב"א הל' ברכות פ"ו סי"א (ובהערת המהדיר לשם) שגם זכרנו נאמר סמוך לחתימה אחרי מלך עוזר וכו'. וע"ד המובא במס' סופרים שבהערה הקודמת לענין על הנסים.

את"ל דלא ככל דברינו לעיל, מ"מ מידי ספק לא יצא, וכיון דלא ברירא לן מילתא בעיקר תקנת חכמים בגדר הזכרת עה"נ, וכנ"ל מה שביארו בגוף הגדר דהזכרה זו, אין לנו לחדש מד"ע שבכל הברכה מקומה, ואדרבה. וק"ל. ולא מצינו כן להדיא רק בנוגע להזכרת גשמים, ואין לך בו אלא חידושו (ראה עד"ז בבירור הלכה זילבר סי' קיז סקט"ו).

ובסגנון אחר, שגם בהזכרת גשמים פשוט שא"צ לאומרו במקום שנזכר דוקא, ויכול לחזור ולאומרו על הסדר אם רוצה (ראה בהערה יא). ואף גם כאן שישנם כמה שמות בנוסח הברכה (משא"כ בהזכרת גשמים), הרי ע"פ דין ודאי אין חשש לחזור ולאומרו על הסדר, וכנ"ל שאין שום סרך ושמץ איסור באמירת שמות בנוסח הברכה, וכל שיש צורך בדבר עבדינן הכי (ראה הערה ד כאן בארוכה. ועיי"ש מד' הפמ"ג בנוגע למי ששכח יעו"י בחוה"מ), וא"כ במקום ספק –יש להורות כן (וראה בשו"ת אוהב משפט שם בסופו עד"ז, ושל"ש לומר בזה סב"ל).

והעיקר, שכנ"ל, כך סתימת השו"ע ושאר הפוסקים. וקייל"ן בכללי הפוסקים שבתראי דרכם לפרש, ובדבר הרגיל הו"ל לפרושי בהדיא, ואין להוציא דיוק מד' פוסק בענין אחר, וסוגיא בדוכתא עדיפא. ומכיון שאין לנו הכרח בדעת אדה"ז בד"ז, אין ספק שלנו מוציא מידי ודאו של הפמ"ג ושאר הפוסקים שנגררו אחריו. וראה משנ"ב (סי' קיד בבה"ל שם), שבנוגע לועה"נ **לכו"ע** צ' לאומרו על הסדר.

ובשו"ת אוהב משפט ושמחת כהן (שם ושם) האריכו למעניתם, שגם להב"ח והמט"א – בועה"נ חוזר למקום הראוי, ורק כשאי"ב צורך חששו להזכרת ש"ש (כנ"ל). ובאמת, כ"מ להדיא מד' הב"ח (סרצ"ד שם). [ובלא"ה, ראה גם שו"ת דברי יציב (או"ח סרי"ג), שמש"כ במט"א (סתקצ"ט), קאתי עלה מטעם אחר, ולא (רק) משום הזכרת השם].

ט. וככל הדברים והאמת האלה, כ"ה במי ששכח להזכיר מעין המאורע בברכת מעין שלש, ונזכר לאחרי שאמר שם השם סמוך לחתימה ("כי אתה ה' טוב ומטיב"), ולפני החתימה, שחוזר למקום הראוי. (וכ"כ בשש"כ (פנ"ז הע' לד), ושם הוא מטעם אחר, משום מעין חתימה סמוך לחתימה. אבל אי משום הא, תיסגי במה שאומר "ונודה לך וכו". אבל לדברינו צ"ל שם בדוקא, כי שם מקומו (ראה ב"י או"ח סר"ח ד"ה וצריך להזכיר בשם התשב"ץ), לפני כי אתה כו' המכוון לברכת הטוב והמטיב (טור שם). וראה שו"ת רבבות אפרים (ח"ג סי' קל). והנה, בא"ר (סר"ח סק"כ) שבכה"ג אינו מזכיר כלל מעין המאורע, שה"ז כנזכר ששכח מעין המאורע בברהמ"ז אחרי שפתח בהטוב ומטיב. (ולשיטתי' קאזיל, שבאמת צ"ל מעין המאורע לפני ובנה ירושלים, עיי"ש). אבל ראה במאמ"ר (שם סקכ"ד) משה"ק עליו. וכ"מ במקו"ח (שם סי"ב בקיצור הלכות). וראה חסל"א (סק"ט ובהערת המגי'). כה"ח (סקס"ז). שו"ת באר משה (ח"ד סכ"א).

והה"נ בנוגע לשאלת גשמים, דקא חדית לן הפמ"ג (סי' קיד בא"א סק"ח. סי' קיז במ"ז סק"ג) שצ' לחזור למקום הראוי, וכ"כ בקצור שו"ע (סי"ט ס"ו), ועוד (נסמנו בגליון לוח יומי לימי החנוכה), ומפרש דשאלה שאני מהזכרה[ט] – מקום לומר שכן

גם מאמ"ר הנ"ל בפנים. ועפ"ז מובן גם בנוגע לאמירת ועה"נ שנפסק הדין בפשטות שמחזירין אותו כל שלא סיים הברכה, שהכוונה כנ"ל.

ט) והנה, הפמ"ג לא פי' טעמו (וראה פני אפרים בומבאך סי' קיז שתמה עליו).

וי"ל בכמה אנפי: דשאלה חמורה מהזכרה; שהזכרה היא רק בגדר סידור שבחיו ולא איכפת לן מקום האמירה, משא"כ בשאלה שתיקנו נוסח בקשה מיוחד (וצ"ב); שבשאלה ה"ז בו' המוסיף, "ותן טל ומטר", וכן בכל המשך הברכה הבקשות הן בו' המוסיף, ואמטו להכי מסתבר שתיקנו מקום קבוע, וקנה מקומו, וצ"ל במקום הראוי, ובסגנון אחר, שעי"ז משתנה משמעות הברכה כשאומרו שלא במקומו, ובפרט להגי' "ושבענו מטובה" (ולא "מטובך") דקאי אשלפני'. ועוי"ל בכ"ז. וראה גם ס' שערי תפלה ומנהג (אשכנזי) סי' סו (לענין אחר) שבי' לפי דרכו, ששאלת גשמים היא מגוף מטבע הברכה (ולהעיר משו"ת הר צבי או"ח ח"א סנ"ד בשם הגר"ח מבריסק), משא"כ הזכרת גשמים היא תוספת לגוף הברכה. (אבל ראה משנת יעקב רוזנטל תפלה פ"י ה"ח – ע' קצא ואילך. מוציא אסירים ווינפעלד בעניני חג המצות – ע' רמד ואילך. **ובכ"מ** עד"ז). ואיך שיהי', נאמנים עלינו דברי הפמ"ג.

ואף שהרא"ש בנה יסודו ממה שאמרו בסתמא (ברכות לג, א – במשנה) "מזכירין גבורות גשמים בתחה"מ", ולא קבעו לה מקום מסויים, ועפ"ז לכאו' הה"נ בשאלה, שנזכר שם (במשנה) בחדא מחתא – עכצ"ל שהפמ"ג מצא טעם נכון לחלק, ולא זו הדרך להכריע במחלוקת הפוסקים בדבר שבודאי לא נעלם מהם. ועוד זאת, שלפ"ז בכל ההזכרות נימא הכי, שהרי כמעט בכל מקום לא נז' בש"ס קביעת מקום בתוך הברכה, ויוקשה בדעת כל הני פוסקים שכתבו באו"א.

ואוי"ל שדיוקו של הרא"ש הוא מל' "מזכירין", שאיפוא שנזכר בברכה סגי, משא"כ בנוגע לשאלת גשמים שאמרו "ושואלין הגשמים בברכת השנים" (כ"ה במשניות. אבל במשנה שבגמ': ושאלה בברכת השנים, והיינו ש"מזכירין" קאי נמי על שאלה). ועוי"ל, דלא בא לדייק מזה שלא נז' במשנה מקום ההזכרה, כ"א קושטא קאמר, שלא קבעו לה מקום, ושאמרו בסתמא, וכוונתו רק בנוגע למוריד הגשם, שהו"ע בפ"ע. והרי במשנה זו נז' גם הבדלה בחונן הדעת, וכבר נז' אצלנו, שלדעת אדה"ז בטעה בהבדלה חוזר ואומר על הסדר.

ומזה שאפשר לאומרו גם אחרי חתימת הברכה, כמו בהזכרת גשמים – אין להוכיח שלא קבעו לו מקום בתוך הברכה (וכדמשמע בהשקפה ראשונה בשו"ע אדה"ז סי' קיד שם. ועייג"כ בלבוש שם ס"ו), וכנראה בהדיא בפמ"ג שם שמחלק בין דין אמירה אחרי הברכה למקום האמירה בתוך הברכה לכתחילה.

ומוכח גם מהבנת הב"י והפרישה (סי' קיד בשי' הראבי"ה בנוגע להזכרת גשמים שאינו אומרה במקום שנזכר אא"כ חתם הברכה, ומכאן שאין הדברים תלויים זב"ז. (וראה מאמ"ר הנ"ל. שו"ת איש מצליח שם (ה, א). יד יוסף סרצ"ד ברביד הזהב סק"ה (מה, ד)).

ואכן, בב"ח (שם) הוכיח מזה דעתו שגם להראבי"ה אומר מוריד הגשם במקום שנזכר, ושלא נחלקו הראבי"ה והרא"ש (ראה בהערה יא). וראה בשלה"ג שבהע' הבאה דס"ל להדיא שנחלקו. אבל, להב"י ודעמי' אין כל הכרח לקשר ביניהם. והיינו, דאה"נ שבשניהם – בהזכרה ובשאלה – אומר גם אחרי סיום הברכה, אבל היינו רק בדיעבד, ולכתחילה מקומה של שאלה בתוך הברכה דוקא, ובמקומה — לפני "ושבענו" (ולא רק ממנהגא, כבהזכרת גשמים לפני מכלכל חיים). וע"ד הדין שיוצא יד"ח גם במשנה בנוסח הברכה, כל שלא שינה בעיקר המטבע. (וראה גם בהערה הבאה בד' המשנ"ב).

ולהעיר משינוי הל' בשו"ע אדה"ז, שבשאלת

גם דעת אדה"ז[יו"ד] בכ"ז (אף שבנוסח דידן איכא גם הזכרת שמות בסיום הברכה סמוך לחתימה). ורק בהוספות שבעשי"ת שהוא רק ממנהגא, ושכ' אדה"ז להדיא שאומרו במקום שנזכר (ודלא כפמ"ג – כנ"ל), הכי נקטינן. ובאמת, מפורש כן להדיא בראשונים, ברי"ו (תולדות אדם וחוה נתיב ב ח"ה)[א].

גשמים אחר חתימת הברכה כ' (סי' קיז ס"ה): שואלו שם ונחשב כאילו שואלו בתוך ברכת השנים. אבל בהזכרת גשמים כ' (סי' קיד ס"ז): שכל שלא התחיל בברכה שלאחרי' לא נקרא סיום ברכה זו לגמרי. (ולהעיר מב' האופנים בפמ"ג סי' קיט במ"ז סק"ד). וא"ש עפכהנ"ל (ראה עד"ז שערי תפלה ומנהג שם).

[ולהעיר, שבנוסח הספרדים שאומרים ברכה מיוחדת בימי הקיץ ("ברכנו"), נהוג בפשיטות בשכח ולא שאל מטר, שחוזר ואומר נוסח הברכה ("ברך עלינו") לימי החורף, גם כשהזכיר כמה שמות, אף שאפ"ל שיוסיפו רק בקשה ושאלת גשמים במקום שנזכרו. ואפושי פלוגתא לא מפשינן. (שו"מ שיש שכתבו גם לדידהו לומר במקום שנזכר)].

יו"ד) וראה מאמ"ר סי' קד סק"ב שכ' בפשטות – ובשם הטור – להשוות בין הנדונים. ולא שת לבו לחילוק זה. אבל כבר כ' כדבריו בשו"ת יפה נוף (לבן דורו דהרמ"א, שי"ל בשנים האחרונות) סי"ח (אילן שצו). שו"מ כן בס' המחלוקות לבעל שלה"ג הל' תפלה סל"ו: ונל"ד דה"ה בברכת השנים אע"פ שלא דברו אלא בתחה"מ מ"מ לענין זה כך שוה ברכת זו כמו זו.

ובמשנ"ב סי' קיז סקט"ו כנראה רפיא בידי', עיי"ש שאף שאומרו במקום שנזכר, מ"מ טוב יותר לחזור למקום הראוי. ולהעיר, שאפי' בנוגע להוספות שבעשי"ת, שאינן אלא תיקון הגאונים, כ' המשנ"ב (סתקפ"ב סקט"ז) כדעת הפמ"ג שם שיכול לחזור למקומו, אף שיש כמה שמות. [וראה עוד לעיל הערה ד בדעת המשנ"ב בענין זה]. ואוי"ל, בכוונת המשנ"ב ש"טוב יותר" לומר על הסדר, כיון שאפי' לשי' הראבי"ה דס"ל בהזכרת גשמים שחוזר למקום הראוי, אי"ז מעכב. וכדמוכח מזה שאפשר לאומרו גם אחרי חתימת הברכה (ראה בהערה הקודמת). [אלא שלהמשנ"ב למעשה עדיף שלא לאומרו אחרי הברכה ויאמרנו בש"ת, כדי לצאת לכו"ע].

יא) אלא שכ"כ בשם הראבי"ה גם בנוגע להזכרת גשמים, ובהא ודאי לא קיי"ן כוותי', דאנן בתר דברי הרא"ש גרירין, שחולק עליו וס"ל שאומרו במקום שנזכר.

אולם, לגופו של ענין, כבר הקשה הב"י שם במה שלא הביא ריי"ו שי' הרא"ש. ובפרט ע"פ הידוע (מג"א סי' תקנט סק"ח. ש"ך יו"ד סמ"ו סקי"ד. שם סי'' קצ סקי"א. וראה קו"א לשו"ע אדה"ז סתמ"ב סק"ה) שכל דבריו של ריי"ו בנויים ע"פ ד' רבו הרא"ש, ומדוע נטה קו כאן. ובב"י כ' שאולי ל"כ הרא"ש כן בכדי לחלוק על הראבי"ה, רק דרך סברא (וראה ביד יוסף שם (מו, א)). ואולי כוונת הב"י שגם לרא"ש יכול לחזור למקום הראוי, אלא שמסברא נ' שאפשר לאומרו במקום שנזכר.

ופשוט, שלכו"ע כוונת הרא"ש רק **שא"צ** לחזור ולא שאסור לחזור, וכמ"ש הב"ח (אלא דלדידי' לא נחלקו כלל, כדלקמן). ועוד שלסברתו יכול לחזור רק למקום הראוי, אבל לא לראש הברכה, כיון שי"ב הזכרת שמות, משא"כ בנדו"ד באמירת ועה"נ, שגם בחוזר למקום הראוי ה"ה מזכיר ש"ש. אבל כבר הובא לעיל בפנים ד' האחרונים שגם הב"ח לא נתכוון שי"ב איסור, ושבנדו"ד מודה שיחזור למקום הראוי), ואף הב"י מודה בפרט זה. (וראה בארוכה במאמ"ר סקי"ב).

[וצ"ב קצת בד' הרא"ש, מדוע לא מורינן לי' לכתחילה שיחזור למקום הראוי, כיון שסו"ס ממנהגא מקום הזכרת גשמים הוא לפני מכלכל חיים, ומאיזה טעם ישנה ממהמנהג. ואולי עדיף לן שלא יכפול התיבות בברכה מקיום המנהג. וע"ד שהאומר פסוק – ול"ד פסוק שמע – ב"פ ה"ז מגונה. [וי"ל, ע"ד הטובל פעמיים (רמב"ם מקואות פ"א ה"ט)]. ולהעיר מתורת הבעש"ט

וראה עוד בשו"ת וישב אברהם (כלפון) (סכ"ה). רבבות אפרים (ח"ב סי' קפה סק"ט). בירור הלכה (תנינא סתרצ"ה ס"ג). קובץ העו"ב (חגה"ס תשס"ז. תבא תשס"ח). ועוד. ואכ"מ עוד.

(בן פורת יוסף תולדות – נ, א. כש"ט סל"ט) שאין לחזור התיבות שאמר בתפלה ללא כוונה. וראה פקודת אלעזר או"ח סס"א ס"ט. וראה אצלנו באתרא דרב סי' א'קכח (כת"י)].

ואולי מד' הרי"ו קצת סייעתא לשי' הב"ח (שבהערה ט), שאין הרא"ש חולק על הראבי"ה, ובא רק לפרש דבריו. (ועד"ז ובאו"א קצת כ' במקו"ח סק"ו). ובב"ח דייק כן גם מהעתקת ד' הראבי"ה במרדכי ריש תענית (סתרי"ב).

ובאמת, עד"ז כ' הראבי"ה עצמו (הל' תעניות סתתמ"ו). אבל ראה תחילת לשונו שם. והעיר מזה בהערת המהדיר לשם.

וראה במאמ"ר שם משה"ק ע"ד הב"ח. ויתירה מזו, ראה במרדכי ברכות (שבהערה ח) לענין יעו"י מש"כ בשם ראבי"ה. ומלשונו שם מ' דבדוקא הוא. וראה ראבי"ה ברכות ספ"ה ובהערת המהדיר לשם. אבל, י"ל שיעו"י שאני.

ולענייננו, איך שיהי', אין לנו להכריע נגד ד' הרי"ו, כל עוד לא מצינו בפי' הפכו.

ולפלא קצת, בל' הראבי"ה (ברכות סי' קלא), דמשמע קצת שבברהמ"ז בנזכר לפני סיום הברכה אומר רק על הנסים במקום שנזכר. אבל נ' פשוט שלא לזו כוונתו (ובהערת המהדיר השיא דבריו לכוונה אחרת), כ"א שבחנוכה ופורים אינו מברך ברכה מיוחדת ("אשר נתן") כבשבת ויו"ט ור"ח, וכמ"ש בהמשך דבריו. ועצ"ע בלשונו שם.

.indd 118 12/01/2021 01:06:05